

652

82

P-26

82
F-26
42

ՀԱՐԿ ԲԱՅՐԱՆ.

ԴՈՆ-ԺՈՒԱՆ

ԵՐԳ ԱՌԱՋԻՆ

ՀԵՂԻՆԱՆԻ ՊԱՏԿԵՐԾՎ

Թարգմանումին

Լ. ԱՐԻԱՀԱՄԵԱՆՏԻ.

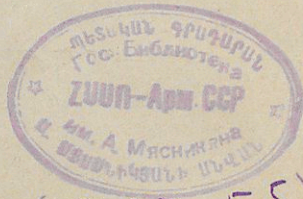
ՄՈՍԿՈՒԱ

ՏՊԱՐԱՆ Բ. ԲԱՐԽՈՒԴԱՐԵԱՆԻ.
1894

2503

011

Дозволено цензурою. С.-Петербургъ, 16 ноября 1894.

Тип. Х. Бархударянъ, Москва, Мясницкая, д. Ермакова.

ԴՈՆ-ԺՈՒԱՆ

Difficile est proprie communia dicere.
Horatius.

Ն Ո Ւ Է Ր.

I.

Բոք Սուրբէյ, դու բանաստեղծ ես, և բանաստեղծ-
դափնեպատի. դու ամբողջ բանակի ներկայացուցիչ ես,
թէպէտե ներկայումս «Թորի» ես դարձել. ասենք, թէ
վերջին ժամանակ սա մի շատ սովորական երեւոյթ է: Իսկ
այժմ, իմ ուխտադրուժ քերթող, այժմ ի՞նչ ես անում
«Լեկիստներիդ» հետ, որոնք իմ կարծիքով, մեծ նմանու-
թիւն են բերում մի կարկանդակում թխած «քսան և
չորս տորդիկներին»:

II.

«Եւ երբ այս կարկանդակը կարեցին—տորդիկները
սկսան երգել, անասելի զուարճութիւն պատճառելով թա-
ղաւորին և տեղակալին». այս հնադարեան երգը և բերած
նմանողութիւնս, կարծում եմ, անգլի են զարխ: Կոյրիջը

Դոն-ժուան.

փորձեց օգուժը սլանալ, բայց բազէի նման, որի թռիչքին խառնում է զլսի զարդը, նա շփոթուեց սաստիկ, ձգտելով հասկացնել հասարակութեան իւր մետաֆիզիկան:

III.

Դու, Բոր, յանդուգն ես. միթէ չես տեսնում, որ անդոր ես քո ձայնով ուրիշ թռչունների ձայներին տիրել, պաակերացնելով այդպէս կարկանդակի միակ երդող տորդիկը: Բաւական է, Բոր, զուր է աշխատանքդ բնութիւնից վեր լինել, եթէ ոչ կընամանես այն թռչող ձկան, որ բերանը բաց ընկնում է օդից նաւի տախտակամածի վերայ: Դու շատ բարձր ես թռչում, սիրելի իմ Բոր, և ջրից դուրս շատ երկար ես մնում:

IV.

Վորդափորար իւր համառօտ «Excursion»-ի մէջ, որ հինգ հարիւր երեսից է բաղկացած, փորձեց ընծայել աշխարհին մի նոր սխտեմ, որ կարող է խմաստուններին անգամ խելքիցը հանել. միենոյն ժամանակ նա հաւատացնում է, որ հէնց սորանումն է քերթողի արուեստը. սա շատ հաւանական կըլինէր տարուայ այն եղանակին, երբ շները սկսում են կատաղել և նա, որ կըհասկանայ Վորդափորարին,—անշուշտ, ընդունակ կըլինի Բաբելացւոյ աշտարակին մի նոր յարկ աւելացնելու:

V.

Դուք, պարօններ, հեռացել էք և փախուել Կիսվիկում, երեւի, հասարակութեան ամենալաւ մասից փախ-

չելու նպատակով, և այնտեղ ձեր մաքերը այնպէս էք միմեանց հետ յարմարեցրել, որ այժմ, իրաւ, համոզուած էք դուք, թէ քերթողների դափնիները լոկ ձեզ համար են հիւսուած. այս կարծիքը այնքան նեղ է և սխալական, որ ստիպում է ինձ ՚ի սրտէ ձեզ ցանկանալ՝ լայնացնել ձեր բանականութեան լիճը մինչև Ովկիանոս:

VI.

Ոչ, թէև ինքնասիրութիւնից միայն զրգուած, ես երբէք չեմ կարող այդ կարծիքի լինել. ոչ ձեր բոլոր փառքը անդոր է ներշնչել այդպիսի մի գաղափար, թէպէտև փառքի հետ, պէտք է ասած, դուք ձեռք էք բերել և ոսկի: Դուք ստացաք ձեր արդիւնքը, բայց միթէ միայն սորա համար էր ձեր բոլոր ծիղը: Վորդափորար նստած է այժմ մաքսատանը: Էհ, ամենքդ էլ բաւականին կեղտոտ էք, թէպէտև բանաստեղծներ էք կոչւում, և նստած էք անմահ բլրի կատարին:

VII.

Դափնեայ պսակը քողարկում է ձեր լիտի ճակատները, և, կարելի է, երեսներիդ վերայ մնացած վերջին խիղճը: Դէհ, պինդ պահեցէք ձեր դափնիքը—եւ չեմ նախանձում ոչ նոցա պտուղներին և ոչ աղբներին: Իսկ որ դուք ձգտում էք փառք և անուն ստանալ,—բայ է ճանապարհը ամենքի համար և մատչելի նոցա, որոնք զգում են իրանց մէջ բանաստեղծական բոց: Սիրտտ, Ռոջերս, Կեմբել, Մուր, Կրաբբէն — ամենքն էլ մրցելու են ձեզ հետ հետադայ սերնդների դատաստանի առաջ:

VIII.

Իսկ իմ Մուսան ոտով է անցնում իւր ճանապարհը և բնաւին ցանկաւթիւն չունի ձեզ հետ միասին Պեղաս հեծնելու: Աստուած տայ ձեզ, որքան կարելի է, մեծ անուն... և նորա հետ միասին տաղանդ, որից զուրկ էք դուք: Իմացէք միայն, որ իսկական քերթողը ոչինչ չէ կորցնում գովասանք տալով իւր եղբայրակցին — և որ զանգատը ժամանակակիցների անտարբերութեան վերայ մի շատ վատ միջոց է՝ ապագայում փառքի արժանանալու:

IX.

Նա, որ ձգտում է իւր գովելիքը աւանդել հետագայ սերնդին, որ սովորաբար գրեթէ չէ յայտնում իւր իրաւունքները այս կտակի վերայ, նա շատ խիստ է սքստալիւմ առատ բերքին սպասելով, թէպէտեւ, ճշմարիտ է, ժամանակի լայնածաւալ ովկիանոսի միջից երբեմն ելեւում են մի-մի հսկաներ հանձարի, իսկ մեծամասնութիւնը անհետանում է, Աստուած գիտէ, ուր, որովհետեւ նա է միայն, որ կարող է այդ իմանալ:

X.

Եթէ Միլտոնը չար լեզուների հալածանքներին ենթարկուելով, արտասուելից զիմում էր ժամանակի անաչառ միջնորդութեան և եթէ վերջինը, որի վրէժխնդրութիւնը սոսկալի է, նզովեց նորա թշնամիներին, Միլտոնի անունը զուգաւորելով «վսեմութեան» հետ — պատճառն էր, որ Միլտոնը երբէք չապականեց իւր անբիծ հողին կեղտոտ երգերով և իւր քանքարը յանցանքի զործիք

չըշինեց. նա չանարգեց հօրը՝ որդուն գովելու համար, և մեռաւ մաքուր, ինչպէս ապրած էր — բռնաւորների մըշտական սխերիմ թշնամի լինելով:

XI.

Կարծում ես, որ նա, այդ կուրացած ծերուկը, եթէ հնար լինէր գերեզմանիցը կանգնել, նման Սամուէլին, որի մարգարէութիւնը թագաւորների արիւնն էր սառցնում: Եթէ նա կարողանար վերստին շունչ ստանալ, մաղելը սպիտակած տարիքից և վշտից, աչքերը լուսազուրկ, իւր անխիղճ զաւակների հսկողութեան մասնաժողով, զուհատ և չքաւոր գէմքով, կարծում ես, որ նա խունկ կրվաւոր սուլթանների առաջ, կարծում ես, որ նա զլուսը կրկորացնէր Կաստլրիի, այդ մտաւորական ներքինու առաջ:

XII.

Սառնասիրտ եղեռնադործ, անգործ և նենգ դէմքով. քո քնքոյշ և մատաղ ձեռքերը արիւնաթաթախ են եղել Իրլանդիայի վէրքերից, և այժմ ասպարէզդ լայնացնելու համար, արիւնածարաւ զործունէութիւնդ Անգլիա ես տեղափոխել. ո, անարգ գործիք և բռնաւորների սարուկ, քեզ տուած է միայն այնչափ քանքար, որչափ բուսական է, ուրիշների ձեռքով կռած շղթաներին մի քանի օգեր աւելայնելու և թոյնը վաղուց պատրաստած զոհերիդ առաջարկելու:

XIII.

Ոհ, անմիտ և տխմար հրապարակախօս. ճառերդ այնքան չնչին են և սառ, որ մինչև անգամ շողորորթներդ

չեն համարձակում դովաբանել նոցա և քո թշնամիք, իսկ քո թշնամիք՝ բոլոր ազգութիւններն են, քեզ չեն ընծայում նաև մի թեթև ժպիտ: Եւ ոչ մի կայծ չի այլեւ այդ Իքսիոնի երկանաքարից, որ անընդհատ պտտուելով, պատկերացնում է աշխարհի առաջ անվերջ աշխատանք, անվերջ աղետի և յարատև շարժման գաղափարը:

XIV.

Անարժան գործաւոր, նաև իւր զազրելի արուեստում, որ թէպէտև միշտ կարում է և կարտում, բայց և այնպէս թողնում է ամեն տեղ ծակեր իւր իշխաններին սարսափեցնելու. ազգերի ստրկութիւն, մտքի ճնշում, դաւերի և կոկորեսների յօրինում. նա է այդ ամենի միակ պատճառը: Կապանքների մատակարար մարդկութեան համար, ճարպիկ նորոգիչ՝ հնացած շղթաների, թող արդիւնքդ լինի՝ պատուահաս Սատուծոյ և ատելութիւն մարդկանց:

XV.

Այս անշունչ առարկան (կարծող է նա մարդ կոչուել, եթէ հողին համապատասխան է մարմնին) իւր մաշուած ուղեղով քաջ զիտէ երկու բան՝ ծառայել և կապանքներ ամրացնել, կարծելով, թէ այն շղթան, որին ինքն համբերութեամբ է տանում, կարող է տանել և ամբողջ մարդկութիւնը: Եւարոպիոս՝ բազմաթիւ տիրաց, կոյր օտարի արժանեաց առաջ, որպէս կոյր է աղատութեան, կոյր է խելքի և իմաստութեան վերաբերմամբ: Մարդ աներկիւզ, որովհետև զգացողութիւնը չէ կարող սառուցի տակ մընայ. անգամ քաջ լինելով,—նա մեղի է մնում:

XVI.

Ուր գնամ, ուր փախչեմ նորա շղթաները չտեսնելու համար, որոնց համբերել համաձայնելու չեմ երբէք: Իտալիա, —աւանդ, հոռմէական հողիդ մի վայրկեան յարուցում, վերստին ճնշուեցաւ այս անարգ քաղաքական գործիքի դաւերով. և քո շղթաների ձայնը, որպէս և Իրլանդիայի վէրքերը, հնչում են և գոչում աւելի ևս բարձր քան ես: Եւրոպան ունի ստրուկներ, զաշնակից թաղաւորներ, զօրքեր, և վերջապէս քեզ, Սուլթէյ, որ այդ ամենը փառաւորում ես քո անշնորհ երգերում:

XVII.

Այնու ամենայնիւ, քեզ եմ նուիրում, զափնեպսակ պօէտ, քեզ եմ նուիրում վիպասանութիւնս այս արձակ և ճշմարիտ տողերով. եթէ ես չեմ շողորորթում, պատճառն այն է, որ պահպանել եմ զեռ իմ «կապոյտ և գեղին գոյները»: Իմ քաղաքական ուղղութիւնը վերջնականապէս զեռ չէ որոշուել, թէպէտև ուխտապրծութիւնը մեր օրերում այնքան սովորական է, որ համոզմունքների պահպանութիւնը հաւասար է չերկուլեսի սխրագործութեան. ի՞նչ կ'ասես, իմ Թորի, իմ ուլարա-ուխտապրծ Յուլիանոս:

ԵՐԳ ԱՌԱՋԻՆ.

I.

Ինչ պահաս է հերոս, մի անսովոր երեղթ, նամանաւոր մեր ժամանակ, երբ իւրաքանչիւր տարին, իւրաքանչիւր ամիսը բերում է իւր հետ հերոսների մեծ քանակութիւն. բայց, աւանդ, լրագրներում տպած ճոխ և բազմաթիւ գովաբանութիւնները կարգաւոր յետոյ, զրգոհութեամբ տեսնում ենք, որ նոցանից և ոչ մէկը ճշմարիտ հերոս չէ: Ոչ, ես չեմ երգելու այս շարքի հերոսներին, ես կ'ընտրեմ մեր վաղեմի բարեկամ Դոն-ժուանին. ամենքս, անշուշտ, տեսել ենք թատրոնում, ինչպէս նա, իւր ժամանակից մի քիչ առաջ, սատանայի ձեռքը ընկաւ:

II.

Վերնոն¹, արիւնարբու Կումբերլանդ, Վուլֆ, հավկէ, իշխան Ֆերգինանդ, Գրանբի, Բուրգուան, Կեպպել, հովէ, լաւ էին, թէ վատ, ամենքն արժանացան ազգի պարծանքն դառնալ, ինչպէս մեր օրերում Վելլինգտոնը. ամենքն էլ փառքի յետեւից ընկած նմանողութիւն բերեցին Բանկի թագաժառանգներին և... մի էզից ծագած ինն խոճկոր-

¹ Յայտնի անգղիացոց ցամաքային և ծովային զօրապետ էր:

ներին: Ֆրանսիացում նոյնպէս Բոնապարտէն և Դիւմուրիէն իրանց գործերով լցրել են «Մոնիտորը» և «Կուռիերի» սիւնեակները:

III.

Բարնաւ, Բրիսսո, Կոնգորսէ, Մարաւ, Պէտիօն, Կրօստս, Դանտոն, Միրաբօ, Լաֆայետ, ամենքդ զիտէք, Ֆրանսիացիք են հոգի և միենոյն ժամանակ նշանաւոր անձինք: Կան և շատ ուրիշ անուններ, որոնք մոռացութեան դեռ չեն ենթարկուել, օրինակ՝ Ժուբէր, հօշ, Մարսօ, Լան, Դէղէ, Մօրօ և այլ զօրականներ իւր ժամանակին հռչակուած, բայց սոցա անունները շատ վատ են կապվում չափերիս հետ:

IV.

Նեյսոնը մի ժամանակ Մեծ Բրիտանիայի համար պատերազմի առաւում էր. նորա անունը, անշուշտ, գեռերկար պիտի հնչէ, բայց աւանդ, յեղյեղուկ են հանդամանքները, և այժմ այլ ևս չեն յիշում Տրանֆայլդարը՝ այս անունը հանդարտ ամփոփուած է մեր հերոսի փոշու հետ: Այժմ ցամաքային զօրքերն են զլխաւոր դերը խաղում, զժգոհութեան առիթ տալով ծովային հերոսներին, նամանաւանդ, որ մեր թագաւորն էլ զբաղուած է միայն ցամաքային զօրքերի բարելաւութեամբ, բնակին մոռանալով Դունկանի, Նեյսոնի, հովէի և Ջերվիլսի² սխրագործութիւնները:

¹ «Մակրէթի» կախարդները մորթելով խոզին, որ կլանում է իւր ինն խոճկորներին, հանդէս են հանում զինուորում գլուխ—պատկեր զինուորական փառքի—և Դունկանին ժառանգող ինն թագաւորներ:

² Երեւելի անգղիացոց ծովապետներ:

V.

Ագամեմնոնից ասած, անշուշտ, եղել են քաջամարտիկ, նորանից էլ յետոյ սակաւածիւ չեն քաջ, իմաստուն և պատուարժան զօրապետներ Միկենի թագաւորին նման, թէպէտև ոչ կատարելապէս. բայց, աւանդ, նոցա անունները չեն զարգարում բանաստեղծների էջերը և այս պատճառով վաղուց արդէն մոռացութեան են ենթարկուել: Զկարծէք, որ ես յանկուծիւն ունեմ նոցա փառքը նսեմացնել—Աստուած մի՛ արասցէ, ոչ, յաւով պիտի խոստովանեմ, որ արդի դարում հաղիւ թէ դանեք մի հերոս վիպասանութեանս, այսինքն՝ այս գրութեան յարմար և ահա ինչու իմ ընտրածս՝ Դոն-Ժուանն է լինելու:

VI.

Դրեթէ բոլոր վիպասանները սովորութիւն են արել սկսել իրանց պատմութիւնը in medias res (անցքերի միջեց). այդպէս է զիւցաղնական երկասիրութիւնների հոսանքը, որ աւանդիւ է մեզ հորացիոսը, և միայն յետոյ հերոսը ձեզ համբաւում է այն անցքերը, որոնք սկզբից առաջ են եղել: Եւ ահա, առաւ Ծաղից յետ, նա բաղմունք է յարմար կերպով իւր սիրածի կողքին, անշուշտ, սքանչելի մի տեղում՝ արքունեաց, պարտիզի, զրախտի կամ այրու մէջ, որ հիւրանոց պիտի ներկայացնէ այդ երջանիկ զոյգին:

VII.

Այդպէս է ընդհանուրի շաւիղը, բայց ոչ իմս. ես աւելի կը հաւանեմ սկսել հէնց սկզբից և սորանով վիպասանութեան կանոնաւորութիւնը պահպանել և աննե-

րելի սխալներից խորշել: Ուրեմն ես կըսեմ խօսքս (վախնում եմ միայն, մի՛ զուցէ ժամեր կորցնեմ չափը չափի հետ յարմարեցնելու), խօսքս, որ Ժուանի ծնողներին է վերաբերուելու, եթէ, ի հարկէ, այդպէս է ձեր ջանկութիւնը:

VIII.

Նա ծնաւ Սեվիլլում—սքանչելի քաղաք, հռչակուած իւր նարինջներով և կանանց զեղեցկութեամբ¹: «Թշուառ է այն մարդը, որ չէ տեսած Սեվիլլը», տաւում է Ժողովրդական առածը². Եւ էլ ոտից մինչև գլուխ այդ կարծիքի եմ: Սպանիայում հաղիւ թէ կայ մի ուրիշ քաղաք այլքան զեղեցիկ. Կադիքսը կարելի է... բայց այս հարցը մի ուրիշ անգամ: Ժուանի ծնողները ապրում էին այն գետի ափերում, այն աղնիւ գետի, որ կոչւում է Գվադալկիվիլ:

IX.

Նորա հայրը կոչւում էր Խօզէ... 'ի հարկէ Դոն, մի իսկական հիդալգօ... Նորա երանների արիւնին չէր խառնուել ոչ մի մարտական կամ երբայական կաթիլ. նա ամենահին տոհմից էր և երբէք աւելի աղնիւ ասպետ ձին

¹ «Սեվիլլայի կանայքը մեծամասնութեամբ շատ զեղեցիկ են՝ խոշոր սև աչքեր և մի գնացք, որի վայելչութիւնը դժուար է երևակայել մինչև անգամ. տորան աւելացրէք զեղեցիկ և միևնոյն ժամանակ հասարակ զգեստը: Նոցա արտաքին ղէմքը հրապուրիչ է, նոցա մտքի, նոցա կեանքի միակ զրադմունքը սէրն է: Դրսուհին կրթուած է այնչափ, որչափ ուսմունքին, և ուսմունքին հաւասար է դրսուհուն իւր վայելուչ ձեւերով»: Բայրըն:—² Quien no ha vista Sevilla No ha vista maravilla.

չէր հեծած, կամ միանդամ հեծած ձիուց չէր վայր իջած—ահա ի՛նչ նշանաւոր մարդ էր Դոն-Խոզէն, որից կը ծնի ժուանը, վերջինից էլ կը ծնի... բայց համբերութիւն, այդ յետոյ կ'իմանաք... և այդպէս, ես շարունակում եմ:

X.

Նորա մայրը մի գիտնական կին էր, հռչակուած իւր քաջ ծանօթութեամբ քրիստոնեայ ազգերի յայտնի գիտութեանց իւրաքանչիւր ձիւղի հետ: Նորա առաքինութիւնը հաւասար էր խելքին, նորա քանքարները ամօթհար էին անուամբ ամենահմուտ մարդկանց, ամենամեղմ բնութեան մարդիկ մինչև անդամ զաղանի նախանձ էին զգում, անսնելով նորա գերազանցութիւնը:

XI.

Նորա յիշողութիւնը անսահման էր. նա անգիր գիտէր ամբողջ Կալդերօնը և զրեթէ բոլոր Լուպէ-դը-Վէգան, այնպէս որ եթէ գերասանը սխալուէր իւր գերում, այդ կիներ կարող էր յուշարարի գիրքը փոխարինել: Ֆէինազլի¹ գիտութիւնը նորա համար մի անպէտք գիտութիւն էր և ինքն Ֆէինազլը ստիպուած էր իւր խանութը փակել, խոստովանելով, որ նա երբէք հասնելու չէ այն յիշողութեան, որ ընտրել էր բնակարան Դոնա Ինեյի զբուխը:

XII.

Մտնութիւնն նորա սիրած գիտութիւնն էր², մե-

¹ Գեղոր ֆոն Ֆէլինազլ—յայտնի ուսուցիչ «Մենմոնիկայի», յիշատակագիտութեան:—² Լէդի Բայրընը գեղեցիկ գաղափարների տէր

ծահողութիւնը՝ նորա առաջին առաքինութիւն: Նորա խելքը (որի մասին, պէտք է ասած, մեծ կարծիք ունէր) իսկ ատօրկական էր, խօսքերը միանգամայն մոլթ և խորիմաստ. կարճ ասած, նա ամեն բանի մէջ ներկայացնում էր այն, ինչ որ ես ասում եմ «հրաշք»: Նորա առաւօտեան հագուստը կանիֆասից էր, երեկոյեանը՝ մետաքսից, ամառը՝ մի նրբաթել կտաւից... և այլ կտաւներից, որոնց վերայ կանգնել այժմ չունեմ ցանկութիւն:

XIII.

Նա գիտէր լատիներէն—այսինքն՝ Pater noster, և յունարէն, անշուշտ, այբուբէն. ժամանակ առ ժամանակ նա կարդում էր Փրանսերէն վէպեր, թէպէտև այդ լեզուով այնքան էլ հմուտ չէր. իսկ սպաներէնը՝ նորա մայրենի լեզուն՝ վերին արհամարհանքի մէջ էր դնուում, և ահա ինչու նորա խօսակցութիւնը միշտ մի քիչ խրթին էր, նորա մաքերը՝ թէօրեմաներ էին, խօսքերը՝ հանելուկներ, ասես թէ, նորա կարծիքով, խօսքի մթութիւնը մաքին ազնուութիւն էր տալիս:

XIV.

Նա սիրում էր անդլիերէնը և երբայերէնը և այդ երկու լեզուների մէջ մի տարօրինակ մտնութիւն էր գտնում, պնդելով իւր կարծիքը սուրբ դրքերից առած քանի մի քաղուածներով: Ես թողնում եմ նորա ապացոյցները գիւրահաւատ մարդկանց, աւելացնելու եմ մի-

էր, բայց երբէք չէր կարող նոյա պարզ արտայայտել, նորա նամակները դժուարամտացելի էին և յաճախ անհասկանալի. նա շատ անգամ ասում էր, որ նորա գաղափարները մաթեմատիկայի նման ձիշտ և անհերքելի են:

այն, որ յաճախ իմ առաջ նա յայտնած է եղել (թող
կարծեն, ինչ որ կամենան), որ երբայիցեոյ «ես եմ» խօս-
քերը տարօրինակ կերպով միշտ առաջ են դրած լինում
անգղիացեոյ damn խօսքին¹:

XV.

Ուրիշ կանանց լեզուն է ծառայում, բայց Դոննա
Ինեցի հայեսցը մարմնացած զրոյց էր, նորա ամեն մի
աչքը՝ հրահանգ, նորա ճակատը՝ կենդանի քարոզ կան-
քի բոլոր զգուար հարցերը նա ինքն էր լուծում առանց
զիմելու ուրիշների օգնութեան, ինչպէս հանդուցեալ խեղճ
Սամուէլ Ռոմիլլին, օրէնքների թարգմանը և պետական
գործիչը², որի ինքնասպանութիւնը մի տարօրինակ երե-
ւոյթ էր: Տխուր օրինակ, նամանաւանդ Թիւր, որ «ա-
մենը ունայնութիւն է» մեր թշուառ աշխարհում: (Դա-
տաստանը վճռեց, որ նա խելագար էր):

XVI.

Մի խօսքով, նա մաթեմատիկայի կենդանի ձեռնարկ
էր. նորա մէջ էին ամփոփուած միտ էջնվորտի նոր վէ-
պերը, կամ միտ Տրէմմերի դաստիարակիչ զրուածները,
կամ սիրականներին խնդրող «Յեւթի կիներ»³: Բարդյա-

¹ «Ես եմ, որ էնն», — ասում է Աստուած, — անգղերէն՝ ես եմ
Աստուած God am, իսկ Goddamn նշանակում է՝ Թող Աստուած ինձ
սպանէ, դատապարտէ: — ² Սամուէլ Ռոմիլլին հոկտեմբերի 29-ին
զրկուեց իւր ամուսնուց, իսկ նոյեմբերի 2-ին ինքնասպանութիւնով
վերջացրեց իւր կեանքը: Բայրընի նամակներից երևում է, որ այդ
մարդը չար դեր է խաղացել նորա ընտանեկան գործերում. — բանաս-
տեղծը անուանում է նորան իւր սպանիչ: — ³ Մէրի Էջնվորտ, Տրեմմեր
և Աննա Մօր իւր ժամանակին լայտնի էին իրրեւ հեղինակներ, այժմ
մոռացուած:

կանութիւնը լիապէս էր պատկերացել նորա մէջ և նա-
խանձը չէր կարող ոչ մի բիծ դանել այս զոհարի պէս
փայլող արարածի մէջ. նա ուրիշներին էր թողել քնքոյշ
սեռի բոլոր թերութիւնները. նա չունէր ոչ մի պակա-
սութիւն... (և այս, կարծում եմ ես, բոլոր պակասու-
թիւններից ամենավատթարն է):

XVII.

Ո, նա կատարելութիւն էր և ոչ մէկը արդի սրբու-
հիւններից չէր կարող հաւասարուել նորա հետ. նա այնքան
վեր էր զգոյթի զրաւիչ փորձանքներից, որ սպասաւոր
հրեշտակը վաղուց էր հեռացել նորանից անտեղի գանե-
լով իւր հսկողութիւնը նոյա ամբիժ հոգու վերայ: Նորա
ամենաչնչին շարժումները այնպէս էր կանոնաւորուած,
ինչպէս հարկածի գործարանից դուրս եկած ամենաճիշտ
ժամացոյցը, և ոչինչ աշխարհում չէր կարող վեր լինել
նորա առաքինութիւնից, բայցի քեզանից, ո՞վ անզուգական
Մակասարի ձէթ:

XVIII.

Ուրեմն նա կատարելութիւն էր, բայց, աւանդ, կա-
տարելութիւնը մի անտեղի բան է մեր չար աշխարհում,
ուր մեր նախաճնողները, երբ սիրոյ ճաշակը առան, տա-
րազիր եղան առաջին բնակարանից. ոյնտեղ ամեն ինչ
խաղաղութիւն, անմեղութիւն և երջանկութիւն էր շըն-
չում (հետաքրքիր է իմանալ, ինչպէս էին անցնում օ-
րուայ տառներէն ժամերը): — Եւ այսպէս, Դոն - Խօղէն
Եւայի իսկական պատկերը լինելով, քաղում էր ծաղիկ-
ներ այտեղ և այնտեղ, ի հարկէ առանց իւր կնոջ թոյլ-
աւութեան:

XIX.

Նա այն անհոգ արարածներից էր, որոնք, զուրկ զիտութեան ճաշակից, միշտ հեռու են քաշուում զիանականներից. նա հանգիստ սրտով գիտում էր, ուր կամենում, շատ չմտածելով, արդեօք ի՞նչ կ'ասի նորա սիրելի տիկինը: Աշխարհը, որ բոլոր սովորութեան, մի ինչ որ զուարճութիւն է գտնում տէրութիւնների կամ ընտանիքների կործանման մէջ, աշխարհը՝ մէկ բերանից միւս բերան պատմում էր, թէ Դ. Խօզէն սիրական ունի: Ոմանք պնդում էին, որ մէկ չէ, երկուսն ունի, իսկ ես կարծում եմ, որ մէկն էլ շատ բաւական է ընտանեկան կեանքի խաղաղութիւնը վրդովելու:

XX.

Դոննա Ինեցը շատ բարձր էր գասում իւր անձնաւորութիւնը. սրբուհի է այն կինը, որ իւր ամուսնուց բացի արհամարհանքից ոչինչ չէ տեսնում: Իրաւ որ սրբուհի էր Դոննա Ինեցը, թէպէտեւ միւս կողմից սատանան էր երեւի նստած նորա զխում, որովհետեւ շատ անգամ, լսկ կասկածից զրգուած, նա օգտւում էր ամենաշնչին զէպքից իւր տէրին և ամուսնուն որոգացթի մէջ ձգելու:

XXI.

Վերջինը շատ հեշտ կարող էր պատահել մի մարդու հետ, որ յաճախ յանցաւոր էր լինում և երբեք՝ զղջչ: Ամենազգաստ անգամ մարդկանց համար լինում են բուպէներ, ժամեր, օրեր, երբ նոքա այնքան քիչ են պատրաստ անպատեհ զէպքերին, որ նոցա կանանց հօգհարի մի հարուածը բաւական է լինում նոցա տեղն ու տեղը

դնելու. և խիստ են երբեմն կանանց հարուածները. ես ինքս ականատես եմ եղել, ինչպէս հօգհարները փշուռել են և ի՞նչ զեղեցիկ ձեռքերում... ե՞րբ և ինչո՞ւ, այդ իմանալու չեն:

XXII.

Թշուառ են այն զիտուն օրիորդները, որոնց պատկում են ազէտ մարդկանց հետ կամ այնպիսիների, որոնք, թէև աղնուատոհմ են և բաւականաչափ կրթուած, այնուամենայնիւ յօրանջում են զիանական խօսակցութիւններից. այժմ ցանկութիւն չունեմ կանգնել այս առարկայի վերայ. ես ինքս մի հասարակ մարդ եմ և միևնոյն ժամանակ ազատ ամուսնական լուծից, բայց անկեղծ ասացէ՛ք, զո՞ք, որ զիտուն կանանց ամուսնիներ էք, չէ որ նոքա նամանողութիւն են բերում այն հաւերին, որոնք աքաղաղին են զարկում:

XXIII.

Դոն. Խօզէն և նորա ամուսինը անգաղար կռուի և խռովութեան մէջ էին. ի՞նչ էր պատճառը — բացատրել ոչ ռք չէ կարող, թէպէտեւ հազար ու մէկ մարդ յայտնել էր ցանկութիւն այս գործին միջամտել: Սյդ հարցը ոչ նոցա բանն է, ոչ էլ իմն. ես տառում եմ այն զարշիւն ախար, որ հաապրքութիւն է կոչւում. բայց եթէ կայ մի բան, ուր չկայ ինձ հաւատար, այդ բարեկամներին տան մէջ խաղաղութիւն մայնելն է, նամանաւանդ, որ ինքս ազատ եմ ամեն ընտանեկան հօգսերից:

XXIV.

Եւ ահա լի ամենամարդու ձգտումներով՝ ես ծառայութիւնս առաջարկեցի վերջ դնել նոցա երկպառակու-
Դոն. Ժուան.

Թեանը, բայց, աւանդ, ընդունելութիւնը բարեկամական չէր. սատանան էր, երեւի, մտել նոցա մէջ, որովհետեւ երբէք ինձ չէր յաջողում նոցա տանը դնել. ճշմարիտ է, դռնապանը վերջը ինձ յայտնեց. . . Էհ, ինչո՞ւ յիշել. բայց ամենից վառը այն էր, որ մի օր փոքրիկ Ժուանը, չորսընկույթ, դիտիս վերայ թափեց մի ինչ որ կեղտոտ ջուր:

XXV.

Փոքրիկ Ժուանը մի չար աղայ էր դանդուր մաղերով, մի աւազակ, մի խորամանկ կապիկ հէնց ծնած օրից. նորա ծնողները եթէ մի բանում հաշտ էին, — այդ փոքրիկին երես տալու դործում. եթէ նոքա աւելի խորամիտ լինէին՝ փոխանակ վիճելու և կռուելու, կ'ուզարկէին փոքրիկին դպրոց, կամ մարակի համը կ'իմացնէին՝ կեանքի հետ աւելի սերտ ծանօթացնելու:

XXVI.

Տիտը էր անցնում ամուսինների կեանքը. ապահարզան էին փափաղում նոքա, թէ մէկը միւսի մահին էր սպասում, — յայտնի չէ, թէ և արտաքուստ նոքա ձեայնում էին մի հաշտ և սիրալիր ամուսնական զոյգ, ինչպէս պէտք է անել ամեն *comme il faut* մարդկանց. բայց, դժբախտաբար, կրակը, որ ըստ երեւոյթին հանդած էր, բորբոքուեց մի օր և այնպէս, որ այլ ևս չմնաց ոչ մի կասկած դործի էութեան մասին:

XXVII.

Ինեցը մի գեղեցիկ օր հրաւիրում է իւր մօտ գեղադործներին և բժշկապետներին և սկսում է պնդել, որ նորա

խեղճ մարդը ցնորուել է¹. բայց որովհետեւ Խօղէի խոհականութիւնը յաճախ էր պարզ երևում, վերջը նա բաւական համարեց յայտնել միայն, որ նորա ամուսինը մի չար սրտի տէր է. իսկ երբ նորանից ապացոյցներ պահանջեցին, չըկարողացաւ և ոչ մէկը տալ: Սյնու ամենայնիւ Ինեցը կրկնում էր, որ այս էր իսկ պահանջում նորա պարտքը Աստուծոյ և մերձաւորների առաջ. վերջին խօսքերը տարօրինակ երևեցան:

XXVIII.

Նա մի յիշատակարան ունէր, ուր զրած էին Դոն-Խօղէի բոլոր մեղքերը. նա ցոյց տուեց մի քանի երեսներ, կարդաց մի քանի նամակներ, որ պարզ ապացուցանում էին ամուսնու յանցաւորութիւնը. «վերջապէս, վկայ է ամբողջ քաղաքը, և վկայ անհրեքելի՝ նորա մեծ մայրը» (որի դուստր փողուց էր խառնուել): Նոքա, որոնք բախտ ունեցան լսել անմիջապէս այս ապացոյցները, կրկնեցին քաղաքում, սկզբում պաշտպան նորան լինելով, իսկ յետոյ քննիչ և դատաւոր. ոմանք զբաղուելու համար, ոմանք իրանց հինաւուրց վրէժը հանելու:

XXIX.

Եւ այս կինը — օրինակ քաղցրութեան և բարեսրտութեան — այնպիսի համբերութեամբ տարաւ իւր ընտանեկան խաչը, ինչպէս Սպարտացի կանայքը, որոնք ամուսինների մահուան լուրը լսելով, ազնիւ երգում էին տալիս այլ ևս չըյիշել նոցա անուները: Ինեցը այնքան անվերջով էր ձեանում, երբ նորա ականջին հասնում էին Դ.

¹ Լէդի Բալբրնը մի նամակում խոստովանում է Թովմաս Մուրին, որ նորա ամուսինը ցնորուածի ապաւորութիւն է թողնում:

Խօղէի մասին քաղաքում տարածուած լուրերը, և այն-
քան քաջ և աղնիւ էր տանում իւր ախուր վիճակի, որ
ամենքը զարմացած բացականչում էին. «ի՛նչ մեծահո-
գութիւն»:

XXX.

Ախ, փխրօտիպական է, անշուշտ, այն սառնասր-
տութիւնը, որով մեր նախկին բարեկամները լուռ համ-
բերում են, երբ աշխարհը թափում է մեր վերայ իւր ա-
նէճքն ու նզովը: Քաղցր է մեծահոգի ձեռնալ, երբ մա-
նաւանդ մարդս հասել է իւր զաղանի ձգտումներին. և
իրաւ, բարեմիտ մարդը մեղաւոր չէ. ոչ պատասխանատու
այն բանի համար, որին օրէնսգէտները կ'անեն *malus ani-*
mus. վրէժխնդրութիւնը, ՚ի հարկէ, առաքինութեան գործ
չէ. բայց ուրիշ ի՛նչ անել, եթէ ձեզ վիրաւորում են.
խմայէ՛ք միայն, այս ղէպքում մեղաւորը ևս չեմ:

XXXI.

Եւ ապա եթէ մեր ընտանեկան երկպառակութիւնը
յարուցանում է զբայի կանանց մէջ հազար ու մէկ փո-
շով ծածկած զրոյցներ, զարդարած երկու-երեք նոր ստու-
թիւններով, իրաւունք ունէ՞ք ինձ մեղադրել, կամ մի ու-
րիշին. այս զրոյցները սովորաբար ստացել են արդէն պատ-
մութեան վիճակ և յետոյ, տարօրինակ և բարեխրատ ե-
րեւոյթ, — նոքա շատ անգամ փոխանակ ստուեր ձգելու
մեր վերայ, աւելի ևս մեզ վերադասում են հասարակու-
թեան կարծիքում, իսկ վերջինը մեր ամենօրեայ փափաղն
է. ևս կարծում եմ, որ զիտութիւնն էլ կարող է օգտուել
մեր այս վերանորոգմամբ. լոյս տեսնող խայտառակու-
թիւնները ներկայացնում են մի հետաքրքիր նիւթ զա-
տաստանական քննութեան համար:

XXXII.

Սմուսիւնների բարեկամները փորձեցին նոցա հաշտեց-
նել ծնողներն էլ կամեցան իրանց կողմից միջամտել, բայց,
աւանդ, նոքա գործին տուին աւելի վատ ընթացք (զը-
ժուար է որոշել, ո՞ւմ է պատկանում հաշտարարի դերը
այս տեսակ ղէպքերում.) ինչ ինձ է վերաբերում, հազիւ
թէ կարող եմ բարեմիտ լինել՝ թէ ղէպի մանրիմները,
թէ ղէպի ծնողները: Իրաւաբանները բոլոր ջանք գործ
զրին պսակը լուծելու, բայց, զժխտաբար, Դոն-Խօղէն
մեռաւ, երբ նոքա ղեռ նոր էին ստացել մի փոքրիկ գու-
մար դատաստանի առաջիկայ ծախսերի համար:

XXXIII.

Մեռաւ նա, և ափսոս, որ մեռաւ, ասում եմ ևս, ո-
րովհետեւ այն լուրերից, որ ես կարողացայ քաղել դա-
տաստանական գործերում հմուտ մարդկանցից (թէպէտեւ
վերջիշեալ մարդիկ սիրում են գործ ածել մութ և կաս-
կածելի դարձուածներ), երեւում էր, որ Խօղէի մահը մեզ
զրկեց մի զարմանալի դատաստանական գործից: Պէտք է
նոյնպէս խղճալ և հասարակութեան դիւրագոյութիւնը,
որ այս ղէպքում պիտի վառ փայլէր:

XXXIV.

Բայց, աւանդ, նա մեռաւ, և նորա հետ թաղուեցաւ
փաստաբանների արդիւնքը և հասարակութեան զգայ-
մունքի արտայայտութիւնը. տուեր ծախուեցաւ, ծառա-
ները արձակուեցան, նորա երկու սիրականներից մինը
հրէայի ծանկը ընկաւ, իսկ միւսով զբաղուեց մի հողերա-
կան, — այդպէս են զոնեայ, ամենքը պատմում: Ես հարցրի

բժշկից, ի՞նչ հիւանդութիւնից մեռաւ Դոն-Խօզէն. նա
մեռաւ երեքօրեայ ջերմից, և թողեց մի պրի խորին ա-
տելութեան մէջ»:

XXXV.

Սյնու ամենայնիւ մի պատուելի մարդ էր Դոն-Խօզէն.
ես կարող եմ այս պնդել, որովհետեւ լաւ էի ճանաչում նո-
րան. էլ չեմ յիշելու նորա միւս պակասութիւնները, որոնց
թիւը հազիւ թէ հնար կայ աւելայնել. եթէ կրքերից
դրդուած, նա երբեմն չափից անցնում էր և եթէ՝ նորա
բնավորութիւնը այնքան էլ պարզ և խաղաղ չէր, որքան
նումայինը (կոչուած նոյնպէս Պամպլիփոս), կարելի է ա-
սել, նորան արդարացնելու, որ Դոն-Խօզէի կրթութիւնը
սկզբից վատ էր ուղղուած և որ նա ի ծնէ մի քիչ մաղ-
ձոտ էր:

XXXVI.

Ինչ և չլինէին նորա արժանիքը կամ պակասու-
թիւնները, խեղճ մարդ, նա էլ ունէր ցաւեր, պէտք է
խոստովանել, նամանաւանդ, որ սա ոչ լաւ, ոչ վատ հե-
տեանք է ունենալու: Յաւալի էր այն վայրկեանը, երբ
Դոն-Խօզէն տեսաւ, որ ընտանեկան բարեկեցութեան հըս-
կող աստուածները զեանստապալ հղան, և նա զրկուեց
ամուսնական սիրոյ քաղցր յարաբերութիւններից. բաւա-
կան չէ այդ, նորան, որ այնքան պատուարժան և զգա-
յուն բնութեան տէր էր, նորան մնում էր երկուսից մէկը
ընտրել՝ կամ մահ, կամ կղերականների պատուելի ժո-
ղով¹, և նա մեռաւ:

¹ Doctor commons—ժողով, որի մի մասը, կազմուած կղերա-
կաններից, զբաղուած է լոկ ապահարզանի հարցերով:

XXXVII.

Եւ որովհետեւ Դոն-Խօզէն անկառիկ մեռաւ, ժուանը
մնաց միակ ժառանգը նորա աների և կայուածների,
որոնք ժուանի երկար պատանեկութեան ժամանակ հմուտ
կառավարչի ձեռքի տակ կարող էին մեծ արդիւնք բերել:
Ինեցը եղաւ նորա խնամատարը,—այդ դերը անշուշտ նո-
րան էր պատկանում, մայրական իրաւանց և բնութեան
օրէնքների կողմից: Միակ արու զաւակ, սնած այրի կնոջ
ձեռքում, միշտ աւելի բարձր ուղղութիւն պիտի սանայ,
քան թէ մի ուրիշը¹:

XXXVIII.

Ինեցը, որ աննման էր կանանց մէջ առհասարակ, և
այրիների մասնաւորապէս, վճռեց ժուանին կրթել որպէս
մի կատարեալ ասպետ, արժանի նորա բարձր և ազնիւ
ծագման (նորա հայրը Կաստիլիացի էր, մայրը Սքաղոնցի):
Նա ձգտում էր տալ որդուն ասպետների բոլոր քանքար-
ները այն մտքով, որ «արքայն մեր աէրը»² կարող է մի
օր ի ռազմ հրաւիրել նորան. և ահա նորան ծանօթաց-
րին ձիավարութեան, մենամարտութեան և հրաձգութեան
արուեստների հետ. նորան նոյնպէս սովորեցրին, թէ ինչպէս
պէտք է ձի հսկած ամրոցներ կամ կուսանոցներ նուաճել:

¹ «Երբեմն ես մտածում էի մի տարօրինակ հանգամանքի մա-
սին—իմ դուստրս, արեւակից բոյրս, մայրս, բրոջ մայրը և ես ինքս
—ամենքս էլ եղել ենք միակ դաւակներ. այս միակ դաւակների շար-
քը տարօրինակ և օրհասական երեոյթ է. յայտնի է, որ ամենակատաղի
զազանները շատ քիչ են ծագեր բերում, օրինակ՝ առիւծը, վագրը,
փիղը ևայլն»: Բայրեն:— ² El rey nuestro senor.

XXXIX.

Սակայն կար մի բան, որին Դոննա-Խնեցը խիստ էր հետեւում և հսկում ամեն օր, ամեն ժամ, դեռ առաջ քան որդու համար վարձած գիտնականները սկսան յաճախել նորա տունը: Ինեցի փափագն էր, որ Ժուանի դաստիարակութիւնը սկզբից մինչև վերջը բարոյական լինի. և ահա նա ինքը ծանօթանում է բոլոր դասերի հետ, այնպէս որ ուսուցիչները, նախ քան դաս տալ որդուն, դիմում էին մօրը՝ թոյլաւութիւն ստանալու. և ի՞նչ ասես, արուեստներ, ի՞նչ ասես, գիտութիւններ ուսումնասիրեց Ժուանը, մի խօսքով ամեն բան, բացի բնական պատմութիւնից:

XL.

Եւ ահա նա հմուտ եղաւ բոլոր լեզուներում և մանաւանդ մեռած, հմուտ գիտութիւններում, մանաւանդ վերայական, հմուտ արուեստներում, այսինքն՝ այն, որոնք առօրեայ հասարակական նշանակութիւն չունեն: Վերջապէս, Ժուանի անմեղութիւնը պահպանելու համար, նորա ձեռքը երբէք չէին յանձնում որ և իցէ ազատամիտ գրութեամբ մարդկային սեռի բաղմանալու խնդրին վերաբերեալ:

XLI.

Մեծ դժուարութիւն էին պատճառում կլասսիկական հեղինակութիւնները, լի սիրոյ արկածներով այն աստուածների և դիցուհիների, որ աշխարհիս առաջին դարերում այնքան ազմուկ պատճառեցին և որոնք երբէք հաղած չէին եղել ոչ վարտիկ, ոչ կորսետ: Պատուելի դաստիա-

րակները յաճախ ենթարկւում էին նկատողութեան և երբեմն ստիպուած էին լինում պաշտպանողական դիրք բռնել յօգուտ Ենէականի, Եղիականի, Ուրիասէի... Դոննա Խնեցը երկիւղ էր կրում առասպելաբանութիւնից:

XLII.

Օվիդիոսը մի լիտի հեղինակ է, ապացոյց—նորա բանաստեղծութիւնների մեծ մասը. Անակրէճոնի բարոյակա-նութիւնը՝ աւելի ևս վատթար է. Կատուլլը—խոհմու-թեան հետ սաստիկ կռուի մէջ է. չեմ կարծում, որ Սաֆօի օգաները լաւ օրինակ ներկայացնէին, թէպէտև Լոնդինը հաւատացնում է, որ նորա շատ ողբերիչ են և վսեմ: Մնում են միայն Վերգիլիոսի անբիծ երգերը, բացի այն սարսափելի կտորից, որ սկսվում է Formosum pastor Corydon խօսքերով:

XLIII.

Լուկրեցիոսի աստուածութեանը շատ խիստ է, որ երիտասարդ ստամաքսը կարողանայ քաղել նորանից պիտանի հիւթեր. և թէպէտ Իւվենալի նպատակը զովասանքի է արժանի, բայց չեմ կարող չխոստովանել, որ նորա բացարձակ տողերը խառութեան են հասնում: Եւ ի՞նչ պատուելի մարդը կարող է սիրել Մարցիալի զազրելի էպիգրամները:

¹ Այսօրինակ հրատարակութիւններ իրաւ որ եղել են, այժմ էլ կարելի է գտնել օրինակներ, ուր Մարցիալի անվայել էպիգրամները հաւաքուած են յաւելուածում:

Ժուանը կարգաց նոցա ամենայարմար օրինակներում, հրատարակուած հմուտ գիտնականների ձեռքով, որոնք զգուշութեամբ դուրս էին ձգել բոլոր փոքր ի շատէ անբարոյական հատուածները: Թէպէտե միւս կողմից, չկամենալով չափից դուրս աղաւաղել համեստ հեղինակների մտքերը, կամ թէ յաւելլով նոցա այլանպակուած գրուածների համար, այս պարոնները աշխատանք էին զրել քաղուածները մի տեղում զետեղել և սորա շնորհիւ վերոյիշեալ տողերը աւելի ևս զիւրամատչելի են դարձել:

Եւ ահա բոլոր այս անբարոյական էպիգրամները հաւաքուած են մի տեղում, զրքի այս և այն էջերի մէջ յըռած լինելու փոխանակ և շարած են կանոնաւոր կերպով երիտասարդութեան միտքը շփոթեցնելու, այնպէս որ պիտի գտնուի մի ուրիշ հրատարակիչ՝ աւելի մեղմ բնաւորութեամբ, որ կրկին տեղաւորէ նոցա, ուր պէտք է, որովհետեւ այս կանոնաւոր շարած տողերը աւելի ևս անամօթ են երևում, քան պարտիզում դարսած աստուածների արձանները:

Միսսելը (ընտանեկան Միսսելը) զարգարած էր, ինչպէս և բոլոր աղօթադրքերը, ամեն տեսակ կոպիտ պատկերներով. զարմանում եմ, ինչպէս մարդս կարող է աղօթքի խօսքերը ըմբռնել, աչքի առաջ ունենալով զըրբում նկարած պատկերներ, որոնք ներկայացնում են սրբերին «խաղաղութեան» համբոյրը միմեանց մատուցանելու

ժամանակ. այս ևս չգիտեմ, բայց Ժուանի մայրը մի օր պահեց վերոյիշեալ Միսսելը, ընծայելով որդուն մի ուրիշ զիւրք:

Ժուանը կարգում էր քարոյներ, սեպհական նորա համար գրած, կարգում էր հրահանգներ և սրբերի կենսադրութիւններ: Նորա համար սովորութիւն էր դարձել խորհրդածել սուրբ Երեմիայի և Ոսկերեքանի վերայ և նա չէր գտնում ոչինչ ծանրութիւն այս տեսակ պարապմունքներում: Իսկ ես կարծում եմ, եթէ մէկը կամենում է ստոյգ ճանաչել, թէ ի՞նչպէս են հաւատը ձեռք բերում և ապա նորան պահպանում, նա անպատճառ պիտի գիտի ոչ վերոյիշեալ սրբերին, այլ սուրբ Օգոստինոսին, որ իւր զեղեցիկ «Խոստովանութեան» մէջ սովորում է ընթերցողին իւր սխալանքներին անգամ նախանձել:

Եւ ահա ինչու այս զիւրքը միշտ փակած էր Ժուանի համար: Պիտի խոստովանեմ, որ նորա մայրը իրաւացի էր, եթէ միայն լաւ է... այս տեսակ կրթութիւնը. շատ սակաւ էր պատահում, որ Ինչըր աչքի տակից թողնէր երեխային. նորա նաժիշաները պառաւ կանայք էին, և եթէ նա վարձում էր մի նորը, վստահ կարող էիք լինել, որ վերջինը սարսափելի կերպարանքի տէր պիտի լինէր: Այս սովորութիւնը նա ունէր զեռ իւր ամուսնու կենդանութեան ժամանակ, և ես խորհուրդ կըրտամ անել այս ամեն մի խելացի տիկնոջ:

XLIX.

Ահա այսպէս էր մեծանում փոքրիկ ժուանը, օրէ ցօր ամրանալով բարեպաշտութեան և երկիւղածութեան մէջ: Վեց տարեկան հասակում նա մի չքնաղ երեխայ էր, տասն և մէկում խոստանում էր արդէն կատարեալ գեղեցկութեան ազամարդ դառնալ. նա սովորում էր եռանդով, ցոյց էր տալիս յառաջադիմութիւն, և, ըստ երևոյթին, ընթանում էր այն շաւղով, որ տանում է անմիջապէս դէպի երկինք, որովհետեւ օրուայ կէսը նա անց էր կացնում եկեղեցում, իսկ միւսը՝ դաստիարակներին, խոստովանահօր և իւր մօր հետ:

L.

Վեց տարեկան հասակում, ասացի ես, նա մի զբաւիչ երեխայ էր, տասն երկուսում՝ գեղեցիկ աղայ և համեստութեան կատարեալ օրինակ. և որովհետեւ ժուանը ՚ի ծնէ աշխոյժ երեխայ էր, շրջապատող սրբակրօն մարդիկ շաապեցին սանձել նորա վառ բնաւորութիւնը—և զուր չմնաց նոցա աշխատանքը. ահա ինչու Դոննա-Ինեցը իրաւունք ունէր պարծենալ իւր զաւակով, կրկնելով ամեն աեղ, որ նորա փոքրիկ փիլիսոփան խելօք, համեստ և ժրաջան երեխայ է:

LI.

Սակայն ինձ տանջում է մի բան, որից ազատուել ես չնաւին չեմ կարող. այն, ինչ որ կամենում եմ տեսլ, ոչ այս է, ոչ այն. ես ճանաչում էի նորա հօրը և երբեք չեմ սխալւում, երբ որեւէ կարծիք եմ յայտնում... Թէպէտեւ լաւ չէ դատել որդուն հօր բարքը աչքի առաջ

ունենալով... Դոն-Խօղէն և նորա կինը այնքան էլ հաւան չէին միմեանց... ես ասում եմ բամբասանք... չէ, ճշմարիտ, որ ես թշնամի եմ երկդիմի խօսքերին, թէև ժպիտով համեմած:

LII.

Ես ոչինչ չեմ ասում, հաւատացէք, ոչինչ... բայց, արեւս վկայ, խոստովանեցէք... ես ունեմ իմ պատճառները... այո, եթէ ինձ վիճակուած լինէր կրթել մի որդի (և փառք Աստուծոյ, ես որդի չունեմ), ես չէի նստեցնիլ նորան Ինեցի հետ հաւատապատումը սովորելու... ոչ... ես կ'ուզարկէի նորան դպրոց, ուր ձեռք բերէ բոլոր իմացածս:

LIII.

Միայն դպրոցում կարելի է սովորել... չկարծէք, որ ես պարծենալու եմ զիտութիւններովս... նոցա մասին ես չեմ խօսելու, ոչ էլ յունարէնի, որ մոռացած եմ վաղուց. ես ասում եմ միայն, որ դպրոցում, ոչ ուրիշ տեղ... բայց verbunsat... ես կարծում եմ, որ այնտեղ ճանաչեցի, ինչպէս և ամենքդ, մի քանի բաներ... Էհ, թողնենք... Ամուսին չեմ եղած... այնու ամենայնիւ կարծում եմ, նաեւ համոզուած եմ, որ ժուանի կրթութիւնը օրինակելի չէ:

LIV.

Ժուանը մօտաւ տասն և վեցերորդ տարին. նա հասակով էր, գեղեցիկ, մի քիչ նուրբ, բայց շատ լաւ կապ մուած, մի զուարթ երիտասարդ, բայց ոչ այնքան, որքան

զուարթ են արքունական մանկաւիկները: Ամենքը, բացի մօրից, տեսնում էին նորա մէջ հասունացած մի մարդ, սակայն ի՞նչ էին պատահէր այդ կարծիքը մօր առաջ յայտնել, Դոննա-Ինեզը այնպէս էր կատաղում, որ ազազակը զսպելու համար շրթունքներն էր կծում, որովհետեւ, նորա կարծիքով, ժամանակից առաջ զարգանալը՝ մի աններելի յանցանք է:

LV.

Նորա բազմաթիւ ծանօթների մէջ ամենքը ընտիր էին, թէ իրանց պարկեշտութեամբ, թէ եղկիւղածութեամբ կար մի անձնաւորութիւն Դոննա-Ջուլիա անունով: Գեղեցիկ, խօսքս շատ թոյլ է արապայտում նորա հազար ու մէկ հրապոյրքը, որոնք բնական էին նորա մէջ այնքան, որքան բուրմունքը բնական են ծաղիկներին, աղը՝ Ուլկիա-նոսին, չքնաղութեան գօտին՝ Անահային, սիրոյ աղեղը՝ Կուպիդոնին (վերջին նամանորութիւնը հնացած է մի քիչ և բթամիտ):

LVI.

Ջուլիայի նախնիքը ազգութեամբ Մարբ էին և նոյանից նա ժառանգեց իւր սե և փայլուն հարաւային աչիւրը. ուրեմն՝ նորա արիւնը մաքուր սպանիացեոյ արիւն չէր. այդ երկրում, ամենքդ գիտէք, այս հանդամանքը մի բիծ է կազմում... երբ գոռօղ Գրենադան նուաճեցաւ և արտասուալից Բօաբոլիլը՝ ստիպուած էր փախչել, Դոննա Ջուլիայի նախնիների մի մասը հեռացաւ Աֆրիկա, միւսը մնաց Սպանիայում և սոցա թւում էր նորա մեծ մօր տատի տատը:

¹ Գրենադայի վերջին Թագաւոր:

LVII.

Նա ամուսնացաւ մէկ չիպալդօի-հետ (սորա տոհմազրութիւնը ևս մի քիչ մոռացել եմ), վերջինը կտակեց իւր սերնդին արիւն, որ այնքան մաքուր չէր, որքան անխառն էր նորա երակների արիւնը: Վերոյիշեալ ամուսնութիւնը ստատիկ զայրացրեց նորա ազգականներին, որովհետեւ այս հարցի մէջ նոքա այնքան խիստ էին, որ յաճախ իրենց շրջանի մէջ էին պսակի լուծը կապում, և ոմանք նոյանից ամուսնութեան էին առնում իրենց խորթ քոյրերին, մօրաքոյրերին, թոռներին մինչև անգամ: Մի չափազանց վատ սովորութիւն, որ ստորացնում է տոհմը, ի՞նչ վերջինը շարունակում է բազմանալ:

LVIII.

Այս հեթանոսական ամուսնութեան պատճառով չիպալդօի սերունդը վերանորոգուեց և թէպէտ արեան աղնութիւնը նուազեց մի քիչ, միւս կողմից նոյն հանգամանքը ի նպաստ եղաւ մարմնական գեղեցկութեան, այնպէս որ հին Սպանիայի ամենաստորին ճիւղից՝ առաջ եկան որքան գեղեցիկ, նոյնքան էլ թարմ պտուղներ. և նոր սերնդի մէջ այլ ևս չէին պատահում կարճահասակ արու և անտաշ էգ զաւակներ: Սակայն ժամանակ է վերջ դնել հասարակութեան մէջ տարածուած զրոյցներին. առում են՝ թէ Դոննա-Ջուլիայի նախամայրը բնծայեց իւր ամուսնուն աւելի սպօրինի զաւակներ, քան թէ օրինաւոր:

LIX.

Ինչ որ է, վերոյիշեալ տոհմը շարունակում էր աճել, բազմանալ և կատարելագործուել մինչև այն ժամա-

նակ, երբ քնաց մի արու գաւակ, որին ժառանգեց նորա միակ դուստրը. այժմ դժուար չէ հասկանալ, ուր եմ խօսքս տանում. վերջինը անշուշտ Գոննա-Ջուլիան պիտի լինի, որի մասին շատ բան ունեմ տեսելու: Նա չքնաղ էր, ամուսնական լուծով զարդարած, անարատ և քսաներեք տարեկան:

LX.

Նորա աչերը (միս, մինչ ի յնոր սիրում եմ գեղեցիկ աչեր), նորա սև և խոշոր աչերը մի ինչ որ քնքոյշ և մեղմ լոյս էին արձակում, երբ նա լուռ էր և անդորր, և կրակի նման էին վառվում, ներշնչելով երկիւղ, չէ, անշուշտ, հիացք աւելի, երբ նա սկսում էր խօսել. բայց այդ աչերի մէջ դուք կընկատէիք աւելի սիրոյ բորբոք, քան մի ուրիշ զգացմունք, դուք կընկատէիք մի բան, որ, անշուշտ իղձ չէր, ոչ, բայց կարող էր իղձ դառնալ, եթէ նորա անարատ հոգին չզսպէր սրտի զգացմունքը:

LXI.

Նորա սև մազերը իջնում էին գանգուրներով մեղմ և գեղեցիկ ճակատի վերայ, որի նմանը դժուար էր գրանել. նորա յոնքերը աղեղնաձև էին, իսկ այտերը թարմ և այնքան թափանցիկ, որ երբեմն կրակի նման բորբոքում էին: Մի խօսքով, լեզուս պակաս է նկարագրելու նորա գեղեցկութիւնը. նա բարձրահասակ էր. չեմ սիրում մանրահասակ կանանց:

LXII.

Նորա ամուսինը յիսուն տարեկան էր. այս հասակի ամուսինները հազուադիւս չեն. և ես կարծում եմ, որ

աւելի լաւ է ունենալ երկու ամուսին քսանհինգ տարեկան, քան թէ մէկը վերոյիշեալ հասակի, մանաւանդ այն աշխարհներում, որոնք աւելի մօտ են արեգակին: Այժմ միայն է ընկնում, *mi vien in mente*, որ ամենաանարատ արկիւնները անդամ առաւելութիւն են տալիս այն տղամարդկանց, որոնք գեռ չեն հասել իրենց երեսնամեակին:

LXIII.

Սա մի ախտւր երեոյթ է, պէտք է խոստովանել, և մեղքի բոլոր զօրութիւնը ընկնում է արեւի վերայ, որ չէ թողնում անդորր մեր զժբախտ մարմինը, այլ այրում է մեզ և տոչորում մինչև այն աստիճան, որ սախարաժ ենք ընկնում մեղքերը քաւելու՝ երբեմն աղօթքի և պահքի կանգնել, «զի մարմինը տկար է, իսկ հոգին սխալական»: Այն, ինչ որ մարդիկ տեսնում են՝ բարեկրթութիւն, իսկ երկինքը՝ պոսնիութիւն, աւելի յաճախ պատահում է հարաւային կլիմայում:

LXIV.

Բախտաւոր ազգեր հիւսիսային կլիմայի, որ բարոյական է, այնտեղ է ծագում առաքինութիւնը և ձմեռուայ սառնամանիք տարադրում են մեղքը, որ յրաից սառած; մերկ և ամթապարտ փախչում է մարդուց. (ձիւնը չէր, որ խելքի բերեց սուրբ Սնատնիոսին): Երջանիկ են այն ազգերը, որոնց գաղաւթները կնոջ անպատուութեան փոխարէն տուգանք են որոշում սիրականին և վերջինը «ի ձեռն պատուաւոր զումարի» ազատվում է պատժից, որովհետև այդ երկրներում պոսնիութեան զինը ունի իւր ելևէջը, ինչպէս արժէթղթերը բորսայում:

LXV.

Ջուլիայի մարդը կոչվում էր Ալֆոնսո. նորա արտաքին գեմքը՝ տարիքից աւելի աջողակ էր երևում: Եթէ կիրնը նորան չէր սիրում, կարելի է հաստատաւ ասել, որ չէր էլ ատում: Նոքա ապրում էին միասին, ինչպէս ապրում է մեծամասնութիւնը, համբերելով միմեանց թերութիւններին և չկազմելով ոչ մի մարմին, ոչ էլ երկու: Մի և նոյն ժամանակ Ալֆոնսոն վերին տասնամիլիոն խանութ տէր, թէպէտ արտաքուստ նա այդ չէր յոյց ստիտ. արդարեւ, սիրոյ խանդը այն զգայմունքներից չէ, որոնց վայել է հրապարակ հանել:

LXVI.

Ինչ համար այնպէս էլ անբացատրելի մնաց Ինեյի և Ջուլիայի սերտ մտերմութիւնը. հաղիւ թէ նոյա բնաւորութիւնները միասեռակ լինէին—Ջուլիան իւր կեանքում զրիչ ձեռք չէր առած: Կան մարդիկ, որոնք ծածուկ խօսում են... տակայն, ոչ, անշուշտ, ստում են նոքա, յայտնի չէ, որ չար լեզուները ամենուրեք տեսնում են անառակութիւն. ասում են թէ՛ Իոն-Ալֆոնսի ամուսնութիւնից առաջ Ինեյը մոռացել էր նորա հետ իւր սովորական զգուշութիւնը:

LXVII.

Միշտ պահպանելով հին մտերմութիւնը, որ ժամանակի շնորհիւ աւելի մաքուր ընթացք էր ստացել—այդպէս են դոնեսայ ամենքը ասում,—Ինեյը նոյնքան էլ ջերմ սիրեց Ջուլիային (կարճ էր նա անել մի աւելի լաւ բան), ամենելով նորան իւր հովանաւորութեան տակ, և

LXVIII.

սակաւ չէր պատահում լսել Ինեյին Իոն-Ալֆոնսի նուրբ ճաշակը դովելուց: Այս տեսակ վարմունքով նա թէպէտ և չկարողացաւ խաղառ վերջ գնել բամբասանքներին, բայց և այնպէս նորան յաջողեց չարախօսութեան նիւթը սահմանափակել:

Ձեմ կարող հաստատաւ ասել՝ թէ ինչպէս էր Ջուլիան դիտում իրողութիւնը. նկատած էր մի բան, թէ չէ, նա այնպիսի զիրք բռնեց, որ ոչ ոք էլ այդ չմտացաւ: Կարելի է, որ իրաւ, նա ոչինչ չգիտէր, կամ թէ գիտէր, բայց պատահածին զին չէր ընծայում թէ՛ ընտելացած լինելով այս մտքի հետ, թէ իւր անտարբեր բնաւորութեան պատճառով: Այնքան ճարպիկ էր Ջուլիան ծածկամութեան արուեստում, որ իրաւ եւ շատ զժուարանում եմ որ և իցէ կարծիք յայտնել այս բանի մասին:

LXIX.

Ջուլիան երբեմն պատահում էր ժուանին և սիրում էր փայփայել այդ չքնաղ երեսային. ի հարկէ, փաս չկայ սորանում. կըզանէիք արդեօք աւելի անմեղ զոյգ, ինչպէս այն զոյգը, որ պատկերացնում էին քսան տարեկան Ջուլիան և տասներեք տարեկան Ժուանը: Բայց, հոգիս վկայ է, զմայլութեան ժպիտը երեսիցս թռաւ, երբ Ժուանին խփեց տասնվեց տարին, իսկ Ջուլիային քսաներեք բաւական են մի քանի տարիներ, որ մեծ փոփոխութիւններ պատահին, նամանաւանդ հարաւային աշխարհներում:

LXX.

Բայց և այնպէս, Ջուլիայի և Ժուանի յարաբերութիւնների ձեւը փոխուեցաւ. տիկինը պահում էր իրան ա-

ւելի զգոյշ, երիտասարդը աւելի ևս քաշվում, երկուսն էլ աչքերը խոնարհեցնում էին: Լուսթիւն էր տիրում, երբ պատահում էին միմեանց, թէպէտե նոյցա հայեացքը մեծ շփոթ էր արտայայտում: Կան մարդիկ, որոնք զրեթէ ստոյգ զիտեն, որ Ջուլիան լաւ էր ծանօթ դործի զրու-
թեան հետ և միայն անփորձ ժուանը այնքան հեռու էր բանի էութիւնից, որքան այն մարդը, որ Ովկիանոսը չու-
տեսած ձգտէր նորա մասին գաղափար կազմել:

LXXI.

Այնու ամենայնիւ Դոննա-Ջուլիայի սառ. վարմունքի մէջ ցոլում էր մի ինչ որ բարեհաճութիւն. նորա ձեռ-
քը դողողալով էր հեռանում երիտասարդի ձեռքից, առաջադոյն սեղմելով, և վերջինը այնքան քնքոյշ էր և քաղցր, որ ամեն անգամ ժուանը շփոթվում էր սոս-
տիկ: Ես կարծում եմ, Արմիզայի ձողը այն ազդեցութիւ-
նը չունէր, որ գործում էր ժուանի վերայ Ջուլիայի ան-
մեղ ձեռքը:

LXXII.

Եւ այնուհետեւ, երբ նորա պատահում էին, էլ չէր ժպտում չքնաղ Ջուլիան. բայց նորա ախրազին հայեաց-
քը աւելի հրապուրիչ էր, քան ժպիտը, կարծես, նորա բոբբոբուած սիրտը պահում էր իւր մէջ շատ գաղանի
ըզձեր, որոնց երեան հանել նա չէր համարձակվում:—
Մնամբութիւնն էլ ունի իւր փոքրիկ խորամանկութիւն-
ները և հաղիւ թէ կարող է միշտ բացարձակ հանդիսա-
նալ. սէրը բերում է իւր հետ ծածկամտութիւն:

LXXIII.

Բայց իլուր կրքերը ծածկվում են խաւարի քողով,
խաւարը իսկ նպաստում է նոյցա արտայայտութեան և
որպէս մռայլ երկինքը մասնում է իրան, գուշակելով
մեզ սաստիկ փոթորիկ, այնպէս էլ աչքերը մասնում են
մարդուն, այն աչքերը, որոնք պիտի հսկեն մեզ վերայ:
Երեսի զիմակը վայր է ընկնում և մնում է միայն մերկ
իրողութիւնը.—անտարբերութիւն, զայրոյթ, առեւթիւն
կամ արհամարհանք և այլ զգացմունքներ զրեթէ ան-
հնարին է ծածկել աշխարհից:

LXXIV.

Ապա լսուեցան մեզմ հառաչանքներ, որոնց վատ
էին քողարկում, թէպէտե երկուսն էլ աշխատում էին
իրենց զգացմունքը զսպել. ապա հայեացքներ, որոնք ըս-
տանում էին մի առանձին քաղցրութիւն՝ գաղափարովի
լինելով. տեսութեան ժամանակ երկուսն էլ կարմրում էին,
թէպէտե ոչ մէկի վերայ ծանր մեղք չկար, երբ մնում
էին մենակ, սկսում էին գողգոթալ ոտից մինչև գլուխ
և տխրութիւն էր պատում, երբ անջատվում էին մի-
մեանցից: Ահա այս տեսակ է լինում այն փոքրիկ նախ-
երգանքը, որ ապագայում աւետում է երջանիկ օրեր:
Եւ, աւանդ, ոյցս ամենը ապացոյց չէ երկիւղի և այն զը-
ժուարութիւնների, որ բերում է սէրը, երբ մի թարմ և
անփորձ հոգի է վարակում:

LXXV.

Մի անսովոր զրութեան մէջ էր խեղճ Դոննա-Ջու-
լիան. նա զգում էր, որ սիրտը մասնում է նորան և եր-

զում էր տալիս բոլոր ջանքը դործ փնել իւր ամուսնու պատիւը փրկելու: Նա օգնութեան էր հրաւիրում իւր պատիւը, ինքնասիրութիւնը, կրօնը և առաքինութիւնը. մի խօսքով՝ նորա մտքերի ազնուութիւնը կարող էր մինչև անգամ յանդուգն ծարկփնիոսի գութը շարժել. և արտաստալից նա զիմում էր Սուրբ Կուսի միջնորդութեան, որ միայն կարող է փարատել կնոջ սրտի ցաւերը:

LXXVI.

Մի երեկոյ նա վճռեց էլ չտեսնուել ժուանի հետ և միւս օրը գնաց նորա մօրը այցելութեան: Դուռը բացվում է, Զուլիան յուզուած սպասում է նորա առաջ— փնռք Սուրբ Կուսին, բացողը ժուանը չէ. նա օրհնում է Սուրբ Կոյսը, զգալով միևնոյն ժամանակ մի առանձին արամութիւն: Դարձեալ բացվում է դուռը, դա անշուշտ ժուանը պիտի լինի... ոչ, նա չէ. հաւատացած եմ, որ այն զիշերը Զուլիան էլ չդիմեց ազօթքով զթառառ Սուրբ Կուսին:

LXXVII.

Վերջապէս, նա վճռեց, որ մի առաքինի կին պարտաւոր է յաղթել փորձութեան... փախուստը թուլութիւն կը լինէր. չէ, այժմ ոչ մի տղամարդ կարողանալու չէ նորա սիրտը վրդովել, այսինքն՝ նորան ոչ ոք չէ կարող ստիպել տղամարդկանց մէջ ընտրութիւն անել, թէ պէտեւ բոլոր կանայք անում են այդ, դրդուած զգացմունքից, որ կից է եղբայրական սիրուն:

LXXVIII.

Եւ եթէ պատահմամբ... օվ կարող է դուշակել ապագայի անցքերը... խորամանկ սատանան երբեմն բարեկամ

է ձևանում... եթէ պատահմամբ մի օր նկատի իւր մէջ մի ինչ որ փոփոխութիւն և թէ այս կամ այն տղամարդը կարող է նորան աւելի դուր գալ (գեռ աղաա լինելով սերտ կապից)... Էհ, առաքինի տիկինը քշում է իրանից այս տեսակ մտքերը և փառքով է դուրս գալիս իւր սրտի հետ ունեցած մենամարտութիւնից... Բայց եթէ այդ մարդը պահանջի... կարելի է մերժել... վերջինը փորձել խորհուրդ կըսում անել երիտասարդ կանանց:

LXXIX.

«Եւ ապա միթէ չկայ զգացմունք այն աստուածաշին սիրոյ նման, որ փայլում է մաքուր և անարատ լուսով, ինչպէս հրեշտակների սէրը և այն երկիւղած կանանց, որոնք ազատ չեն զայթակցութիւնից. միթէ չկայ այն պղատոնական և կատարեալ սէրը... այն սէրը, վերջապէս, որով ես եմ բորբոքուած»... Սյապէս էր մտածում Զուլիան և տարակուսանքը հեռու էր նորանից: Ինչ ինչ է վերաբերում, ես կըցանկանայի, որ նա հենց այս տեսակ մտածէր, եթէ ես լինէի այն երջանիկ մահկանացուն, որ ներշնչել էր նորան այդ երկնային խորհրդածութիւնները:

LXXX.

Սյա տեսակ սէրը ամենևին անմեղ է և կարող է ծագել առանց փոսնդի երիտասարդների մէջ: Կարելի է համբուրել՝ սկզբում ձեռքը, յետոյ այտերը. այս բաները անձանթ են ինձ, թէպէտեւ շատերը համոզուած են, որ այդ անմեղ շարժումներները թոյլ են տրուած վերոյիշեալ սիրոյ տեսակի օրէնքով. բայց բաւական է մի քիչ հեռու դնալ, որ մարդս յանցաւոր դառնայ. զգուշացնում եմ ձեզ և եթէ մեռանաք այդ, ինձ չմեղադրէք:

Սէրը, այն սէրը, որ պատշաճ սահմաններում է փակուած, սէրը, ասում եմ ես, այն զգացմունքն էր, որ ընծայեց Զուլիան երիտասարդ ժուանին: «Այս զգացմունքը, մտածում էր նա, կարող է նաեւ օգտաւէտ լինել ժուանին և ղեկավար, իբրեւ մաքուր սեղանի վերայ փայլող լոյս... և ի՞նչ քաղցր զասեր կըստանայ ժուանը ինձանից»... Ես չգիտեմ այն բոլոր զասերը, որ նա կըստանայ... Զուլիան էլ հազիւ թէ գիտէր այն ժամանակ:

Զինուորուած այս սուրբ ձգտումներով և զրահաւորուած իւր անարատութեամբ, Զուլիան վստահ էր և համոզուած, որ նորա պատիւը մի անմասշտնի ժայռ է կամ ամրոց, և ահա ինչու նա վճռեց մի աւելի ազատ զիրք բռնել: Մեծ չէ՞ր արդեօք այն հաւատը, որ ընծայում էր Զուլիան իւր առաքինութեան, սորան ապացոյց կըլինի պատմութեանս շարունակութիւնը:

Զուլիան կարծում էր, որ նորա մտքերը անարատ են... և զիւրակատար. տասնվեց տարեկան երիտասարդը հազիւ թէ կարող էր չարախօսութեան նիւթ գտնուալ և վերջապէս նա համոզուած էր, որ նորա նպատակները զովասանքի են արժանի և ահա ինչու նա այսուհետեւ հանդիսաւ պիտի լինի... մաքուր խղճմաններ անշուշտ լաւ յայտնի է ձեզ, որ քրիստոնեայք այրում և կոտորում էին քրիստոնեաներին, համոզուած լինելով, որ առաքեալներն էլ նոյնը կ'անէին:

Եւ եթէ յանկարծ նորա ամուսինը մեռնի... Աստուած փրկէ Զուլիային այս տեսակ մտքից երազում անդամ: Նա երբէք տանելու չէ այդ կորուստը. և այս մտքի անցնելուց՝ մի տեսակ մեղմ հառաչանք էր թռչում վրդոված կուրծքից: Բայց ենթադրենք միայն, որ այս բանը պատահեց, ես ասում եմ, ենթադրենք inter nos (այսինքն՝ entre nous կամենում եմ ասել, որովհետեւ Զուլիան մտածում էր Ֆրանսերէն, իսկ ես միշտ չափիս ստրուկ եմ եղած):

Ուրեմն ես ասում եմ՝ թող տուէք մեզ այս ենթադրութիւնը անել. ժուանը մինչև այն ժամանակ հասունացած տղամարդ կըլինէր, պատշաճ և համապատասխան մի այրի կնոջ—եթէր տարուց յետոյ—այնքան էլ ուշ չէ՛. այս ժամանակամիջոցում (հետեւեք մեր գեղեցիկուհու մտածմունքներին) այնքան էլ ֆլաս չէր լինի, եթէ ժուանը Զուլիայի իսկ բերանից ուսումնասիրէր սիրոյ կանոնները... ես շարունակում եմ խօսել այն սերովբէական սիրոյ մասին, որ կարելի է գտնել երկնքում միայն:

Էհ, բաւական է Զուլիայի մասին խօսածս. այժմ խօսենք մի քիչ ժուանի մասին: Ոգորմելի ազնայ, նա բնաւ ծանօթ չէր իւր ներքին աշխարհի հետ և ահա ինչու չէր կարող գտնել իւր յուզմունքի պատճառը: Զգայուն և սրնթայ, ինչպէս Օվելիոսի միսս Մէդէան, ժուանը աշխատում էր պարզել իւր զգացմունքը, որ նոր և անծանօթ լինելով նորան, միեւնոյն ժամանակ բնական

էր երեւում: և զգում էր ժուանը, որ մի փոքր ևս համբերութիւն և այդ զգացմունքը կը դառնայ երջանկութեան աղբիւր:

LXXXVII.

Հօիկ, մտածկոտ, միւսնոյն ժամանակ յուզուած, նա սովորութիւն էր արել հեռանալ անից և թափառել մեծացած անտառում: այն անձանօթ հիւանդութիւնը, որ վարակել էր նորան, սիրում է միայնութիւն, ինչպէս և սրտի բոլոր խորին ցաւերը... ևս նոյնպէս սիրում եմ առանձնութիւն... բայց մի՛ շտապէք, լաւ է միմեանց հասկանանք՝ ևս սիրում եմ սուլթանի առանձնութիւնը, ոչ առանձնականի պարին, այլ այն բնակարանը, որ հարեմ է կոչվում:

LXXXVIII.

«Ո, սիրոյ Աստուած, միայն այս տեսակ առանձնութեան մէջ «Հրձուանք և անփութութիւն» խառնվում են միմեանց հետ. այնտեղ միայն կարելի է գտնել զուարճութիւնների զրախտը, այնտեղ միայն դու հանդիսանում ես իսկ երկնային աստուած»: Պօէտը,¹ որից ևս քաղում եմ այս սողերը, գեղեցիկ է յօրինում: բացի երկրորդ սողից, ուր հրձուանք և անփութութիւն» խօսքերը միմեանց հետ դժուար են կապվում:

LXXXIX.

Պօէտը—բացատրութիւնս նպատակ ունի հաշտեցնել նորան ընթերցողի և բնական հասկացողութեան հետ

¹ Կամրիլ:

պօէտը, անկասկած, կամենում էր ասել, որ մարդս չէ սիրում, երբ նորան խանդարում են սիրոյ կամ ճաշի ժամանակ. այս ահա՞մութիւնը ամենքը զգում են, զգացել են և զգալու են, երբ... Դէհ, էլ ոչինչ աւելցնելու չեմ վերոյիշեալ խօսքերի վերաբերմամբ. մեզ լաւ են ծանօթ նոքա և թող «անփութութիւնը» մղի պօէտի մտքերը:

XC.

Երիտասարդ ժուանը թափառում էր յստակ աղբիւրների ափերում, ընկղմուած խորին մտածմունքի մէջ. նա հանգստութիւն էր առնում վայրենի թուփերի մօտ անտառի այն անկիւններում, որոնք ներշնչում են բանաստեղծներին ոգեւորիչ նիւթեր. ճիշտ չէ՞, որ այս տեսակ վայրերը մենք սիրում ենք երբեմն ընտրել պօէտներին կարգալու, նոցա մտքերին և գեղեցիկ դարձուածներին զմայլելու, եթէ միայն նոքա այնքան տխմար չեն, որքան Վորդսվորտը:

XCI.

Նա (Վորդսվորտը չէ, ժուանը) շարունակում էր խորհրդածել այնքան, որ նորա մտքերը անընդհատ անցնելով մէկը միւսի յետեւից հոգուն մոռացութիւն էին տալիս, մեղմացնելով սիրոյ կսկիծը, ճշմարիտ է, մասամբ, ոչ ամբողջովին: Ժուանը ձգտում էր իւր մտքերին օրապետի, մտքերին, որ, աւանդ, անսասնա են լինում: Աննկատելի կերպով նա Կոլրիջի նման մետաֆիզիկ դարձաւ:

XCII.

Նա խորհրդածում էր իւր և աշխարհի մասին. խորին զմայլութեամբ նա զիտում էր մարդուն, որ հրաշալի

արարած է ներկայացնում. ապա՛ ճ երկար նայում էր աստղերին, հարցնելով իրան, թէ որ աստանան է միսել նոցա երկնակամարին. նա մտածում էր երկրաշարժութեան մասին, պատերազմների սարսափի, բիւրաւոր մղոնների, որ անցնում է լուսինը, օդապարիկների և այն զժուարութիւնների, որ առաջ են գալիս, երբ մարդս ձգտում է ճանաչել երկնքի տարածութիւնը. վերջապէս, նա մտածում էր Զուլիայի աչքերի մասին:

XCIII.

Մտքերի այս խառնուածքի մէջ մարդս կարող է գտնել բարձր ձգտումներ, ազնիւ գաղափարներ, որ ի բնէ վիճակուած են քանի մի անձանց և որոնց համար մարդկութեան մեծամասնութիւնը զուր և կուրօրէն տանջվում է: Տարօրինակ երեւոյթ՝ աստղեր, երկինք և սոցա նման բաներ կարող են քուն խլել ժուանի նման երիտասարդից: Դուք սորան կ'ասէք՝ փիլիսոփայութիւն, իսկ ես կարծում եմ, որ այս ամենը երիտասարդի հասունութեան նշաններ են, ոչ այլ ինչ:

XCIV.

Ժուանը մտածում էր տերեւների և ծաղիկների մասին, քամու ընթացքում նա լսում էր ձայներ, նորա երեւակայութեանը ներկայնում էին Ելլադայի չքնաղ յոււերժահարսերը: Նա կ'օրցնում էր ճանապարհը, մոռանում էր ժամը և միայն ժամացոյցին դիմելով, տեսնում էր, թէ որքան առաջ է վազել մեր հին աստուած-ժամանակը, և թէ ճաշուայ ժամը վաղուց է անցել:

XCV.

Երբեմն զարթնելով մտածմունքից նա սկսում էր կարգաւ Բօսկան և Գարիկլաստոն¹... և ինչպէս զեփիւոր զըքին մեղմ՝ զիւղնելով թերթերն է, շարժում, այնպէս իսկ շարժվում էր նորա սրտի խորքերում մի քնքոյշ զգացմունք... և նման էր ժուանը այն թեթեւութիւն հասկներին, որոնք զիւթական ազդեցութեան տակ քամիների խաղալիք են դառնում, ինչպէս պատմել է ինձ մի պառու կին:

XCVI.

Ս.հա այդպէս էին անցնում ժուանի միայնութեան ժամերը. և զգում էր ժուանը, որ նորան մի բան է պահաս, բայց թէ ի՞նչ—չէր կարող որոշել: Ոգեորիչ մտածմունքներ, բանաստեղծների ոտանաւորներ, սոցանից ոչ մէկը նորան չէր ընծայում այն, ինչ որ փափագում էր նա. և ի՞նչ էր նորան պէտք՝ մի կուրծք, որին սեղմէր իւր զլուխը... մի սիրտ, որի բաբախումն լսէր... նորան պէտք էր շատ բան, որ ես այժմ մոռացել եմ, կամ անպատեհ եմ համարում յիշել:

XCVII.

Ժուանի սէրը դէպի միայնութիւն, նորա երկարատե բացակայութիւնները դադանիք չէին կազմում Զուլիայի համար. նա նկատել էր արդէն, որ ժուանի արամաղրութիւնը առաջուանը չէր. բայց ամենազարմանալին այն է, որ Դոնա-Ինեյը ամենեկին ուշադրութիւն չէր դարձնում

¹ Սպանիացոյ լալտնի բանաստեղծներ:

իւր որդու մէջ եղած փոփոխութեան վերայ: Նկատել էր նա մի բան, թէ՛ չէ՞ր կամենում տեսնել. կամ ինչպէ՞ս նա չկարողացաւ բանի հուծիւն հասկանալ—նա, որ այնքան խորագէտ կին էր:

XCVIII.

Վերջինը մի քիչ տարօրինակ է ինձ թուում, թէ՛ պէտէ մի շատ հասարակ բան է. օրինակ՝ այն բարեմիա պարոնները, որոնց ամուսինները ուխտապաշտ են հանդիսանում, զանց առնելով... ո՞ր պատուիրանը (թիւը մոռացել եմ իսկ զուր և սխալ խօսել ես երբէք չեմ սիրել), եթէ այն պարոնները, ասում եմ ես, խանդոտ են լինում, երբեմն զօհ են դառնում մի ծիծաղաշարժ սխալի, որ հասնում է մեր աղանջին նոյն իսկ ակիկների բերանից:

XCIX.

Իսկական ամուսինը միշտ կասկածոտ պիտի լինի, բայց, աւանդ, յաճախ նորա կասկածը մի անակընկալ բնութայք է ստանում, բնորելով այն մարդուն, որ ամենից քիչ է մտածում նորա կողմ վերայ. երբեմն թշուառը այնքան է կուրանում, որ ինքն անմիջապէս պատրաստում է իւր չար վիճակը, սիրալիք բնորենելով իւր ծանօթներին ամենալիտի մարդուն. այսպէս է միշտ պատահում: Իսկ յետոյ երբ մարդը տիկնոջ և նորա մտերմի մեղանջութեան վերայ է հասնում, թեթեամի՞ տը—մնում է ապշած աւելի նոյա անդգամութեան առաջ, քան թէ իւր ամուսնութեան:

C.

Նոյնպէս և ծնողները երբեմն միամիտ են լինում, և թէպէտ միշտ աչքի առաջ են պահում իրենց զաւակ-

ներին, բայց, ափսոս, նոյա չէ տուած նկատել այն, ինչ որ մի առանձին ուրախութեամբ տեսնում են զբայիք... թէ՛ «ո՞րն է երիտասարդ հումպիկի կամ միսս Փաննիի սիրականը» եւ այլն... և այս տեսում է մինչև այն օրը, երբ յանկարծ որ և իցէ անիծած անցք մի հարուածով սանահոխ է անում ծնողների քսան տարուայ աշխատանքը... և ապա մայրը լալիս է, հայրը նղովում է իւր դառն վիճակը և այն օրը, երբ հայր կոչուեցաւ:

CI.

Բայց Ինչը այնքան խորամիտ էր և հեռատես, որ երեւի մի զաղանի նպատակ ունէր, թողնելով ժուանին փորձութեան ենթարկուելու: Ի՞նչ էր նպատակը—այստեղ չեմ կարող ասել.—կարելի է նա կամենում էր սորանով վերջացնել ժուանի դատարարակութիւնը... կամ թէ Ալֆրէնտի աչքերը բաց անել, որը, նորա կարծիքով, մեծ հաւատ էր ընծայում իւր կողմ:

CII.

Մի օր—ամառուայ օր էր. վտանգաւոր եղանակ է ամառը. ասենք՝ դարունն էլ պակաս չէ, մանաւանդ մայիսի վերջերում—մեղքի բոլոր ծանրութիւնը, անկասկած, արեւի վերայ է ընկնում: Իմ կողմից կարող եմ միայն աւելացնել (առանց երկիւղի անբարեխիղճ ձեռնալ), որ տարուայ մէջ կան ամիսներ, երբ բնութիւնը աւելի աշխոյժ է և զուարթ: Մարտ ամսի հերոսը նապաստակն է, իսկ մայիսինը՝ կանայք¹:

¹ March has its hares, and May must have its—ասում է ժողովրդական առածը:

Ուրեմն ամառ էր... յունիսի վեցը... ես շատ եմ սիրում ձիշա թւահաշուութիւնը և ոչ միայն դարերի կամ տարիների, այլ և ամիսների: Թւերը նման են կայարաններին, ուր ձախատողի կառքը, փոխելով ձիաները, փոխում է նոյնպէս պատմութեան ընթացքը և յաճախ ահագին պետութիւնների անցեալից մնում է միայն թւերի հաշիւը, եթէ չհամարել հոգեհանգստեան աղօթքներ:

Յունիսի վեցն էր, մօտաւորապէս ժամի վեց ու կէսը, կարելի է և եօթն էր. Զուլիան նստած էր մի ծառի տակ՝ նման այն չքնաղ ծառերին, որ տալիս են ապաստան հուրիներին Մահմետի և Սնախրէօն-Մուրի զրախառում: Մուր, քեզ են ընծայել մուսաները իրանց քնարը և քեզ են պարզեւել Պինդ սարի պսակը. զու իսկ արժանի ես պօհտների ամենավերին մրցանակներին և, Աստուած ապ, որ կեանքդ երկարատե լինի:

Զուլիան նստած էր, բայց նա մենակ չէր. դժուարանում եմ տեսլ թէ ինչպէս եղաւ, որ նոքա մի տեղում պատահեցին (թէ և իմանայի, դարձեալ չէի ասիլ—կան զէպքեր, երբ պէտք է խոհմութիւն պահպանել). ինչ որ է, Զուլիան և Ժուանը նստած էին զէմ ու զէմ: Ախ, երբ երկու մարդ նոյա դրութեան մէջ, առանձնացած են լինում, աւելի յարմար է, թէպէտե շատ դժուար է, որ երկուսն էլ աչքերը փակ պահեն:

Ո, ի՛նչ չքնաղ էր նա. վարդանման պտերը արտայայտում էին նորա արտի յուզմունքը, թէ և դժուար է ենթադրել, որ Զուլիան իրեն մեղաւոր համարէր. ո, սէ՛ր, որքան մեծ է և կատարեալ քո աղբեցութիւնը. զու տըկար մարդուն—ողի ես ներշնչում, հղօրին—ոտնակիս ա-նում: Եւ քանի անգամ այն մահկանացուն, որ միշտ խոհեմ և զղոյշ է եղել, քանի անգամ մոլորուել է նա լարած որոգայթիդ զոհը դառնալով: Զուլիան կանգնած էր անդնդի առաջ, և այնու ամենայնիւ մնում էր ան-նրկուն իւր ողջախոհութեան մէջ:

Եւ ահա նա մտածում էր՝ իւր անխախտ բնաւորութեան, Ժուանի պատանեկութեան, իւր անտեղի, խոհմութիւնից առաջացած, երկիւղի վերայ, յաղթահար առաքելութեան, ամուսնական հաւատարմութեան և, վերջապէս... Դոն-Սլօֆօնսի յիսուն տարիքի վերայ: Ես կը-յանկայի, որ վերջին միտքը նորա զլխիցը չանցնէր, աչքի առաջ ունենալով, որ իրաւ, այս թիւը հազիւ թէ կարող է համակրութիւն ներշնչել: Ամեն կլիմաներում, ուր փայ-լում է արեւը, կամ ուր ձիւնն է պատում, ամեն կլիմաներում՝ այս թիւը մի քիչ վատ է հնչում սիրոյ հարցի մէջ, թէ և ոչ այնքան վատ փողի հարցերում:

Երբ մէկը ձեզ ասում է՝—ես յիսուն անգամ կըրկ-նել եմ ձեզ այդ—չէ՞ որ ահաճութեան նշան է դա. երբ բանաստեղծը ձեզ ասում է՝—նորերումս յիսուն տող եմ

զրել, — անշուշտ ձեր լսելիքին մի ոտանաւոր է սպառնում, զողերը իսկ, որքան ազատ են զգում իրենց, երբ նոյա խումբը յիսուն մարդուց է բաղկացած: Յիսուն տարեկան հասակում սերը սիրոյ համար մի շատ հազուադիւս բան է, թէպէտեւ միւս կողմից յիսուն զրամով շատ հեշտ է սէր գնել:

CIX.

Ջուլիան զգում էր դէպի Դոն-Ալֆոնսոն սէր, յարգանք և հաւատարմութիւն, և մտքում երզվում էր երբէք չապականել ամուսնական մատանին, և ոչ մի քայլ չանել, որ հակառակ լինի նորա պատուին կամ առաքինութեանը և աւելի այս և ուրիշ երզումներ... նա անմեղ գնում էր իւր ձեռքը ժուանի ձեռքի մէջ... Ընդունելով վերջինը սեփականի տեղ:

CX.

Եւ ապա աննկատելի կերպով Ջուլիան յենուեց ժուանի միւս ձեռքի վերայ, որ խաղում էր նորա դանդուրների հետ. Ջուլիայի շփոթութեամբ գէմքից երեւում էր, որ նորան տանջում է մի միտք, որ անդօր էր նա խեղդել իւր մէջ: Իրաւ որ Դոննա-Ինեցն էր ամենից շատ մեղաւոր, այնքան անզգաստ լինելով, որ թողել էր այդ զոյգը միայնութեան մէջ. զարմանալի բան, նամանաւանդ որ Ինեցը մինչեւ այդ օրը շատ խիստ էր հսկում ժուանին... Համոզուած եմ, որ մայրս այդպէս չէր անիլ:

CXI.

Դոննա-Ջուլիայի ձեռքը, մեղմիկ սեղմելով, իմացրեց ժուանի ձեռքին իւր մօտակայութիւնը, կարծես, նա ա-

սում էր՝ «պահէք, եթէ կամիք»: Սոյնու ամենայնիւ, ես համոզուած եմ, Ջուլիան այդ բանում զրգուած էր լոկ պղատոնական զգացմունքից և սարսափով յետ կըքաշուէր ժուանից, ինչպէս օձ կամ կարիճ տեսնելուց, երբ մտքիցը անցնէր, թէ սորանից երիտասարդի մէջ կարող է ծագել զգացմունք, որ կըպզտորի ընտանեկան խաղաղութիւնը:

CXII.

Ես, ի հարկէ, չգիտեմ, ի՞նչ էր արդեօք մտածում ժուանը, բայց այն, ինչ որ նա արաւ, զուք էլ, անշուշտ, կ'անէիք. վարդի շթունքները, չքնաղ ձեռքը համբուրելով, արտայայտեցին նորա սրտի զոհութիւնը... բայց, աւանդ, երջանկութիւնը երկարատեւ չէր. ժուանը յանկարծ ցնցուեց երկիւղից, որ ահա նա մերձ է մահացու մեղքին: Ո, ինչ երկչոտ է սերը իւր սկզբում: Ջուլիան կարմրեց, բայց չբարկացաւ. նա փորձեց խօսել — և լռեց... այնքան էր թուլացել նորա ձայնը...

CXIII.

Արեւը մայր մտաւ. երեկեցաւ լուսնեակի դունատ երեսը... սատանան է նստած լուսնի մէջ, որից առաջանում են մեր քամախառութիւնները: Նաքա որ տեսլ են լուսնեակին անարատ, շտապել են անուն ընտրել. հազիւ թէ կըզանէք մի օր (նաեւ յուշիսի քսանմէկը, որ ամենաերկարն է), որ վկայ լինէր այնքան մեղքերի, որքան տեսնում է լուսնեակի զիշերի երրորդ ժամը... բայց ի՞նչ անմեղ է ձեւանում լուսինը կրկնքում շրջելով:

CXIV.

Մի վտանգաւոր լուութիւն է տիրում լուսնի փայլիլու ժամանակ. այս խորհրդաւոր ժամերին մարդուս կա-

ուսմարող ուժերը սպառվում են և հոգին սղատվում է նեղ կապանքներից. այն զիւթիւ լոյսը, որ գեղեցկութիւն է սալիս անտառի ծառերին և միայնացած աշտարակներին, ծածկելով ամբողջ բնութիւնը իւր հրապուրիչ արծաթեայ քողով, այն լոյսը հասնում է սրտի խորքերին, ուր ծաղում է սիրոյ փափաղը, որ հեռու է անվրդով խաղաղութիւնից:

CXV.

Զուլիան նստած էր ժուանի մօտ. և ահա մի ձեռք, որ, կարծես, հաղիւ զսպում էր իրեն,—մի ձեռք նորան զրկեց, զողողալով, ինչպէս Զուլիայի կուրծքը, որին նա զիպաւ... անշուշտ անմեղ էր այս շարժմունքը, եթէ ոչ նա կ'արգելէր. մի և նոյն ժամանակ որքան քաղցր էր այս զրկախառնութիւնը... և ապա... Աստուած զիտէ, թէ ինչ պատահեց... Ես չեմ կարող շարունակել, զղջում եմ անդամ սկսածիս համար:

CXVI.

Ո, Պղատուն, Պղատուն. քո տնիժած յնորները, քո քարոզը՝ որ մարդս տէր է իւր հոգեկան ուժերի—աւելի են լայնացրել անստակութեան ճանապարհը, քան թէ բանասեղծների և վիպասանների բաղմութիւն զնդերը... Դու մի յիմար ես, մի խաբեբայ, մի սնապարծ... վերջապէս, կաւատ ես զու, ոչ այլ ինչ:

CXVII.

Զուլիայի ձայնը այնքան թուլացաւ, որ խորիմաստ զրոյցների փոխարէն՝ մեղմ հառաչանքներ լսուեցան և

սքանչելի աչքերից արտասուք կաթեցին. ես կըցանկայի, որ նա չունենար զղջալու առիթ. բայց, աւագ, ո՞ւր է այն մահկանացուն, որ սիրոյ հա զգուշութիւն է խառնում: Ձկարծէք, որ Զուլիան տառնց ընդզիմադրութեան փորձանքի իրեն մասնեց... Լսուեցաւ մի ինչ որ հառաչանք, մի տեսակ ողբ թեթեամտութեան վերայ, և հաղիւ լսելի ձայնով՝ «ես երբէք չեմ համաձայնիլ» ասաց նա, և... համաձայնեց:

CXVIII.

Ասում են՝ Քսերքսէսը խոստացաւ մի փարթամ պարզեւ այն մարդուն, որ կըցանէր նորա համար մի նոր զուարճութիւն. վկայ է Աստուած, Նորին Մեծութեան պահանջը բաւականին զժուար էր իրադործել և մի և նոյն ժամանակ մեծ փող կընստէր. ինչ ինչ է վերաբերում,—յանկութիւններին մէջ—ես մի խոհեմ բանաստեղծ եմ՝ մի քիչ սէր եմ փափագում ժամանակ անց կացնելու համար. նոր զուարճութիւնների վերայ զուխս չեմ կորելու. հին զուարճութիւններն էլ ինչ կըբաւականցնեն... միայն թէ երկարատե լինեն նորա:

CXIX.

Զուարճութիւն, զուարճութիւն. ճիշտ, որ քաղցր ես զու, թէպէտեւ մի օր քո իսկ պատճառով կրակին ենք ամենքս դատապարտուելու: Ամեն նոր դարուն երգում եմ տալիս կենսաքս նորոգելու... և առաջին իսկ ամիսը խոստումն մոռանում. և թէպէտ այս անարատ ուխտը յաճախ եմ զանցառել, տակաւին անվհատ եմ մնացել. իսկ այժմ յուսահատ եմ ամենեւին, ես կարմրում եմ ամօթից... և դարձեալ երգվում—գալ ձմեռը անպատճառ բարեկարգուելու:

Այստեղ իմ խոհեմ Մուսան մի քիչ աղաւտ է երեւալու. մի գողալ, բնթերցող, որ Մուսայիցս, անշուշտ, աւելի խոհեմ ես.—նա երգվում է, որքան կարելի է, իւր ամօթխածութիւնը պահպանել. խոստովանում եմ, այս բանաստեղծական անմեղ աղատութիւնը պիտի պլանդակի վիպասանութեանս կանոնաւորութիւնը և խորին յարգելով Արիստոտելին և նորա կանոնները, պիտի ներողութիւն խնդրեմ նորանից այն իսկ բռնութիւն, երբ անուշադիր եմ թողնելու նորա պատուիրանները:

Այդ ի՞նչ ամօթալի բան է, որի մասին խօսելու եմ ես... ահաւասիկ... կը յուսամ, որ բարեմիտ ընթերցողը կը շնջի եմթողրել, որ յունիսի վեցից (նշանաւոր օ՛ր, եթէ նորա թիւը մոռանայի, պօէտիկական ամբողջ արուեստս կարող էր կործանուել), որ յունիսի վեցից, ասում եմ ես, երբ ժուանը և Ջուլիան միասին էին, անցան քանի մի ամիսներ: Այժմ մենք կը լինենք նոյեմբեր ամսում. չեմ կարող միայն ճիշդ օրը որոշել — այս բանը ինձ համար մնաց մի քիչ մութ, աւելի մութ, քան ուրիշ անցքերը:

Այս բռնութիւնս ես կը վերագառնում իմ պատմութեանս...

Քաղցր է կէս գիշերին, երբ լուսնի մեղմ քողի տակ խաղում է Ապրիատիկ ծովը, լսել թիերի կանոնաւոր հարուածները և գոնդոլիկների հեռուից եկած երգերը: Քաղցր է տեսնել երեկոյեան աստղի ծագելը, լսել՝ ինչպէս զի-

շերուայ զեփիւռը մեղմիկ շարժում է ծառերի տերեւները, քաղցր է հիացած նայել ծիածանին, երբ նա չափում է կրկինքը զօտիով, որի մի ծայրը Ովկիանոսումն է ընկղմուած:

Քաղցր է խոգութեան՝ — մեր տան հաւատարիմ պահպանի հաջելը, որ մեզ ողջունում է բնակարանը մշտնելիս. քաղցր է մտածել՝ — որ կան հեռուից մեզ զիտող աչքեր, որ կը փայլեն ուրախութիւնից մեզ նկատելիս: Քաղցր է քնից վարթնել արտօւտի ձայնից և քուն մշտնել, երբ մեզ օրօրում է առուակի խախտչիւնը. քաղցր են՝ — մեղունների բզկոցը, օրիորդների ձայները, թռչունների դայլայլելը, մանկանց թոթովը և նոցա առաջին խօսքերը:

Քաղցր է տեսնել, ինչպէս խաղողի հասած ողկոյդները թափում են գեանի վերայ իւր ծիրանի հիւթը. Քաղցր է փախչել ազմկալի քաղաքներից՝ — դաշտերի ուրախութեան մասնակից լինելու. քաղցր է ժլատին՝ — իւր ոսկին համարել, քաղցր է հօր համար՝ — իւր անդրանիկ որդու ծննդեան լուրը. քաղցր է — վրէժխնդիր լինել, մանաւանդ կանանց համար. աւարը քաղցր է — զինուորներին և կողոպուտը՝ — աւազակներին:

Քաղցր է — ժառանգութիւն ստանալ և ամենավերին երջանկութիւն՝ — մի պառաւ ազգականի, կամ եօթանասուն տարեկան ծեր բարեկամի մահուան լուրը լսել, որոնք

տանջել են մեզ — երիտասարդներին, ստիպելով ան-
վերջ սպասել նոցա կալուածներին, անդուկներին կամ
ամրոցներին: Մեր ազգականները միշտ մեռնելու վրայ են,
բայց ինչ անես, որ չեն մեռնում: և ով է մեղաւոր, ե-
թէ ոչ նոքա, որ Խորայելայիք հալածում են նոցա ժա-
ռանգներին պարտամուհիներով:

CXXVI.

Քաղցր է ձեռք բերել — մէկ է, ինչ միջոցով — արիւ-
նով թէ թանաքով — գեղեցիկ դափնեայ պատկ. քաղցր է
վերջ դնել վիճարանութեան, քաղցր է — երբեմն կուտա-
խնդիր լինել մի տաղտկալի ծանօթի հետ. քաղցր է — շի-
շերում հին զինի ունենալ և տակառներում դարեջուր.
քաղցր է — պաշտպան լինել մի անբախտ մարդուն աշխար-
հի հալածանքից. քաղցր է մեզ — զպրօցի յիշատակը, ուր
անցան անպարձ մեր պատանեկական տարիքը, և որ եր-
բէք մենք մոռանալու չենք, թէպէտե սյնտեղ մեզ մո-
ռանում են:

CXXVII.

Սակայն աւելի քաղցր է, հազար անգամ աւելի,
մեր առաջին սէրը: Սէրը մեր կեանքում ամենանշանաւոր
անցքն է, ինչպէս Ադամի համար նորա անկման յիշա-
տակը: Գիտութեան պտուղը քաղելով, մարդս ամեն բան
ճանաչեց. և ապա կեանքն էլ ոչինչ չէ կարող մեզ ա-
ռաջարկել, որ մեղանջութեան արժանի լինի: Երեւի, նոյն
զաղափարը ինկատի ունի աւանդութիւնը երկնային հրոյ
մասին, որ յափշտակեց Պրոմէթէոսը. և այս յանցանքը
Երկինքը երբէք չնրեց նորան:

CXXVIII.

Մարդս մի տարօրինակ կենդանի է և զարմանալի
կերպով բանեցնում է երբեմն իւր ընտիան ուժերը և
ձեռք բերած արուեստները. նա ձգտում է միշտ մի նոր
շաւիղ բանալ և ի յոյց հանել իւր խելքն ու իմաստը:
Իրաւ, մեր դարը առատ է գիւտերով և խրաքանչիւր
քանքարը կարող է գործադրել իրեն: Սակայն լաւ չէ՞ր
լինիլ, եթէ մարդիկ ջանային ամենից առաջ «ճշմարտու-
թիւնը» գտնել. — թող զուր մնար նոցա աշխատանքը, վը-
նաս չէր լինիլ, նամանաւանդ, որ ստութեան տիրապետու-
թիւնը յաւիտենական է:

CXXIX.

Գանի քանի միմեանց հակառակող գիւտերին մենք
տկանաւան ենք եղել (ճշմարիտ յոյց տաղանտի և փողի
պահասութեան): Մէկը՝ — արուեստական քթեր է կայցնում,
միւսը՝ Գիլլիօտին կառուցանում: սա — ձեր ոնկրներն է
կոտրում, նա — իւր տեղն է նոցա դնում: Բայց ամենանշա-
նաւոր գիւտը պատուաստն է մնում: Բժիշկ Ձենները փոխ
առնելով նոր պատուաստը որթերից, գտել է միջոց հինը
զուրս հանելու:

CXXX.

Հայը փոխանակեցին նորա մի վատ տեսակով, որ
գեանախնձոր է կոչվում և գալվանիսմով մեռնալներին
յնցեցրին. ճշմարիտ է, վերջինը չարգարացրեց այնքան
ընդհանուրիս յոյսը, որքան մարդասիրական ընկերութեան
այն մեքենան, որով ձրի ուշքի են բերում շնչասպառ
մարդկանց: Ո՞րքան նոր և հրաշալի մեքենաներ, և ի՞նչ

կարձ ժամանակամիջոցում: Ես ասացի, որ պատուատար նորերումն է անհետացել, հաւանական է, ուրեմն որ սի-
ֆիլիսն էլ նորան կըհետևի:

CXXXI.

Ասում են վերջին հիւանդութիւնը Ամերիկայից է
եկած, ուրեմն հնարաւոր է, որ նա կըվերադառնայ իւր
ծննդեան տեղը. ասում են, այնտեղ ժողովուրդը այնքան
է բազմացել, որ ժամանակ է նորա թիւը նուազեցնել մի
քիչ պատերազմով, ճարտկով, սովով, թէ ուրիշ միջոցով,
միայն որ Ամերիկայիք ճաշակեն քաղաքակրթութեան
պտուղներէց: Բայց ո՞ր մէկը աւելի մահաբեր է—վերջի-
շեալ ցաւերը, թէ նոցա սիֆիլիսը:

CXXXII.

Եւ մեր դարու զիւտերը, անշուշտ, յօրինուած են
ի նպատակ մարմնի սպանութեան և հոգու փրկութեան—
երկուսն էլ ամենալաւ նպատակով են գործադրվում: Սեր
հումֆրի Դէվիի լապտերը, որի շնորհիւ անվտանգ գետնից
քարածուխ են հանում, ճանապարհորդութիւններ գէպի
թիմբուկաու և երկրադնդի ծայրերը և ուրիշ շատ բա-
ներ—ամենը այնքան էլ ճիշդ և անհրաժեշտ բարեգոր-
ծութիւններ են, որքան Վատերլօօի ռմբաձգութիւնը:

CXXXIII.

Մարդս մի անըմբռնելի երևոյթ է, մի տրարած, որ
արժանի է հիացման և երկար հետապօտութեան: Բայց
տխուր է մտածել, որ աշխարհումս զուարճութիւնը մեղք
է կազմում, և երբեմն մեղքը զուարճութիւն է պատճա-

ռում: Սակաւաթիւ են այն մահկանացուք, որ լաւ զիտեն
իրենց կամեցածը, իսկ մեծամասնութիւնը փառքին, իշ-
խանութեան, սիրոյ կամ հարստութեան հետեւելով, մի
տատասկոտ շաւիղ է ընտրում. և հազիւ նպատակին ենք
հասնում—գալիս է մահը, ինչպէս ամենքդ զիտէք... և
յետոյ. . .

CXXXIV.

Իսկ յետոյ ի՞նչ է պատահում, ես չգիտեմ, հաղիւ-
թէ զուք էլ ինձանից շատ խմանաք... Իէհ, մնաք բա-
րեաւ: Վերադառնանք մեր պատմութեանը: Նոյեմբեր տ-
միս է, երբ հազուադիւտ են գեղեցիկ օրեր, երբ մեզ հե-
ռուից ողջունում են սարերի կատարները ծածկած սպի-
տակ քողով, երբ ծովը որոտածայն քշում է ալիքը ժայ-
ռերի վերայ, տփերը ծածկվում են փրփուրով և արեգա-
կը իւր պարկեշտութիւնը պահպանելու պառկում է երե-
կոյեան հինգ ժամին:

CXXXV.

Ամպամած գիշեր էր, ինչպէս ասում են գիշերուայ
պահապանները. ոչ լուսին, ոչ աստղ. քամին ժամանակ
առ ժամանակ ստատիկ փչում է և համարեա բոլոր բնա-
կարաններում կրտիր խաղում է վառարանի մէջ, հաւաքե-
լով իւր շուրջը խաղաղ գերդաստանը: Մի ուրախ լոյս է
տարածում վառարանը, նոյնքան ուրախ, որքան ուրախ է
ամառ օրուայ կապոյտ երկինքը:—Մէխ, որքան սիրում
եմ նստել կրակի առաջ... օմարներից սալաթ, մի շիշ
շամպանիսայ և ուրախ խօսակցութիւն. . .

CXXXVI.

Կէս զիշեր էր... Զուլիան պառկած էր անկողնում
և, երեխի, քնած... երբ յանկարծ դռան մօտ բարձրացաւ
սաստիկ դղրդոց, որից կարող էին մեռելները վարժներ,
եթէ արդէն արթնացած չլինէին, ինչպէս կարգում ենք
առականերում: Բայց որ նոքա վերջին դատաստանին յա-
րուժիւն կ'առնեն—այդ մենք հաստատ զիտենք: Գուռը
փակած էր. մի ձեռք սաստիկ զարկում էր և մի ձայն
գոչում... «Տիկի'ն... տիկի'ն, ձայն տուէ՛ք վերջապէս»:

CXXXVII.

«Ի սէր Աստուծոյ, տիկի'ն, տիկի'ն... ահա ձեր մար-
դը մօտ է... նորան հետեւում է քաղաքի կէսը համարեա...
Ո, ի'նչ պատահար... ո՞վ է տեսած այդպէս բան... բայց,
հաւատացէ՛ք, մեղաւորը ես չեմ... ես լաւ էի հսկում...
գուռը պինդ փակեցէ՛ք... ահա նոքա սանդուղքի մօտ են,
մի քայլ և այստեղ կըլինեն... փառք Աստուծոյ, որ պա-
տուհանները այնքան էլ բարձր չեն»:

CXXXVIII.

Բայց, աւանդ, Գոն-Ալֆօնսօն հասել էր արդէն իւր
բարեկամների և ծառաների հետ—ձրագներով և լապտեր-
ներով: Սյս պատուաւոր խմբի մեծամասնութիւնը ամուս-
նական լուծի տակ էր ընկած և առանձին ուրախութեամբ
շտապել էր դալ մի «անզգամ» կնոջ քունը խանդարե-
լաւ, որ յանդգնում էր պողեր անկել իւր ամուսնու ծա-
կատին. այս տեսակ օրինակները խիստ վարակիչ են և,
եթէ յանցանքը անպատիժ մնայ, բոլոր կանայքը նորա
համը կ'առնեն:

CXXXIX.

Ձեմ կարող տեսլ թէ ինչո՞ւ և ինչպէս կասկածը
մտաւ Ալֆօնսօի զլուխը. բայց ինչ որ է, Ալֆօնսօի սյս
վարմունքը բնաւին համոզատաստան չէր նորա բարձր
զրուժեան և ապացոյց էր մի շատ վատ կրթութեան.
առանց որ և իցէ առթի հրապարակ հանել իւր կնոջ
անկողնը, հաւաքել ամեն կողմից ծառաներ, զինորում
գաւազաններով և սուսերներով և ինչո՞ւ. ամենքին ապա-
ցուցանելու միայն, որ նա այն պարագայի տէրը պարձաւ,
որից այնքան սարսափ էր կրում միշտ:

CXL.

Թշուա Զուլիա. հաղիւ իւր քնից արթնացած (նը-
կատէք խնդրեմ, ես չեմ տեսում, որ քնած չէր), նա սկսեց
զօջել և արատաւք թափել: Նաժիշտ Անտոնիան, նորա
խորհրդակիցը, շտապեց անկողնու վերմակները այնպէս
ծալձիլել, կարծես, ամենքին ցոյց տալու, որ նոր էր թո-
ղել իւր պառկած տեղը. ես չեմ հասկանում, ինչու նա
աշխատում էր ցոյց տալ, որ նորա տիկինը մենակ չէր
պառկած:

CXLI.

Ո, ի'նչ միամիտ և երկչօտ էին տիկինը և նորա նա-
ժիշտը. երեւակայեցէ՛ք, նոքա մի տեղ էին պառկել, վա-
խենալով տեսիլներից, կամ մի յանդուգն սղամարդի դի-
շերուայ այցելութիւնից.—պարզ չէ՞, որ երկու կանանց
ընդդիմադրութիւնը աւելի սոսկալի է, քան մէկինը. հէնց
այս էր պատճառը, որ նոքա պառկած էին եղել մէկը
միւսի կողքին, սպասելով իրենց պարօնին, որ բացակա-
յութիւնից վերադառնալով ասելու պիտի լինէր՝ «վերջա-
պէս, սիրելիս, կարողացայ հիւրերից տուն մանել»:

CXLIH.

Վերջապէս, Զուլիան ուշքի դալով բացականչում է.
«Ի սէր Աստուծոյ, Դոն-Սլֆօնսօ, այդ ի՞նչ է նշանա-
կում... ցնորուէ՛լ էք դուք... Ո, ինչո՞ւ չմեռայ այս հրէշի
զօհը դառնալու փոխարէն. ինչո՞ւ այս աղմուկ, ինչո՞ւ այս
ամբօխ. արբեցողութեան հետեանք է դա, թէ անտեղի
կասկածի. ի՞նչ իրաւունք ունէ՞ք կասկածի տակ ձգել մի
հաւատարիմ կին... Իէհ, գնացէ՛ք, փնտռեցէ՛ք ամեն տեղ»:
«Ճէ՛նց այդ էի մտադիր անել, պոտասխանեց Դ.-Սլֆօնսօն»:

CXLIH.

Եւ ապա տէրը և նորա արբանեակները սկսում են
փնտռել. նոքա մտնում են ամեն մի անկիւն, ամեն մի
սենեակ, քրքրում են հանդերձարանը և պահարանները,
դիտում են պատուհանները, անաղում են ամեն բան և
գտնում՝ շատ սպիտակեղէններ, գուլպաներ, հողաթափներ,
սանրեր՝—մի խօսքով, բոլոր պարագաները մօղային հե-
տեղ կնոջ, որ սիրում է զուգուել և արտաքուստ ան-
րիճ երեւել. սրերի ծայրերով տնտղում են գորգերը և
փարազուրները, փչացնելով կահկարասիքը:

CXLIH.

Նայում են մահճախալի տակ և այնտեղ գտնում...
Իէհ, ինչո՞ւ յիշել, անշուշտ է միայն, որ ուղածը չէր, ինչ
որ նոքա տեսան. բանում են պատուհանները, երկար դի-
տելով, արդեօք չնո՞ւ մնացել դեանի վերայ փախտաւական
ոտերի հետքերը — չէ, ոչ մի նշան: Վերջապէս, նոքա
կանգնում են ապշած և ամօթով միմեանց են նայում:
Զարմանալին այն է, որ խուզարկուները ոչ մէկի զըլ-

CXLV.

խիցը չանցաւ տնտղել անկողինը, ինչպէս տնտղեցին մահ-
ճախալի տակը. սորանից եղբակացնում եմ, որ նոքա ա-
մենքն էլ բաւականին յիմար էին:

CXLV.

Մինչև որ տեւում էր այս խուզարկութիւնը, չկար-
ծէք որ Դոննա-Զուլիան լուռ էր մնացել. «Լաւ էք տ-
նում, շատ լաւ, բացականչում է նա, փնտռէ՛ք, լաւ փընտ-
ռէ՛ք, աւելացրէ՛ք անարգանքը անարգանքի վերայ, ան-
պատվութիւնը անպատվութեան վերայ. ո, Աստուած իմ,
մի՞թէ այս ամօթին հասնելու—ամուսնացած եմ ես, մի՞թէ
սորա համար եմ համբերել ինձ կից Ալֆօնսօի նման մի
հրէշին... ոչ, համբերութիւնս հատու, բաւական է, ես
էլ չեմ կարող այս տան մէջ մնալ. ես կրփախչեմ այս-
տեղից, եթէ դեռ կան Սպանիայում օրէնքներ և իրաւա-
բաններ»:

CXLVI.

«Այո, Դոն-Ալֆօնսօ, այս վայրկեանից սկսած դուք
այլ ևս ամուսինս չէք. և ե՞րբ էք դուք եղել արժանի
այս կոչման. ձեր վարմունքը համապատասխան է ձեր հա-
սակին. դուք վաթսուն տարեկան էք... յիշուն կամ վաթ-
սուն... այդ մէկ է... խելք և ամօթ մնացել է ձեզ, որ
առանց որ և իցէ առթի դուք անարգում էք մի պատ-
ուաւոր կնոջ անունը... անխի՛ղձ, նենգամիտ, բարբարոս,
Դոն-Ալֆօնսօ... չէ, դուք ասացէ՛ք, ինչպէ՛ս էք համար-
ձակվում մտածել անգամ, որ ձեր կինը կարող է մոռա-
նալ իւր պատիւը:

CXLVII.

«Մի թէ սորա համար ես դեռ չեմ օգտուել կանանց սեռի արածնութիւններէյ. մի թէ սորա համար ես ընտրել եմ մի ծեր և խուլ խոստովանահայր, որ, անշուշտ, անտանելի կըլինէր մի ուրիշ արկնօջ համար: Ո, ինչու մինչև այժմ նորան առիթ չեմ տուած՝ ինձ նախատելու. բաւական չէ այդ, նա այնքան զարմանում է անմեղութեանս վերայ, թշուա՞ռ, որ չգիտէ ինչ կարծել՝ — ամուսնացած եմ ես թէ չէ... Ո, անշուշտ, դուք շատ կըտանջուէք, երբ խմանաք, որ վիժածիս պատճառը դժբէք էք եղել»:

CXLVIII.

«Մի թէ սորա համար Սեվիլիայի երկաւարներէ մէջ ես դեռ չեմ ընտրել ոչ մի Cortejo¹. մի թէ սորա համար միշտ նստած եմ տանը, աշխարհի լուսից զրկուած, եթէ չհամարել ցուլերի կռուի, պատարադի, կոմեդիայի և պարահանդէսների պատահական այցելութիւններս. մի թէ սորա համար ես չեմ յուսադրել պաշտօններիցս և ոչ մէկին, չնայելով նոցա բարձր դուրսեր. աւելի կ'տեսնեմ ես մինչև անգամ անքաղաքավարի եմ ձեւայել նոցա վերաբերմամբ. մի թէ սորա համար զենեքալ կոմս Օ'Ռէլլին, Սլոփերի նուաճողը, ամեն տեղ կըկուում է, որ ես նորա հետ շատ սառն եմ վարուել»:

CXLIX.

«Իտալացի երգիչը — Կապրանին չէ՞ր, որ դուր երգում էր վեց ամիս շարունակ, պատու հաններէս առի կանգնած.

¹ Սպանուհիք իրենց պաշտող տղամարդկանց կոչում են «Cortejo»:

նորա ազգակիցը — Կոմս Կորնիանին չէ՞ր, որ ինձ յայտարարել էր Սպանիայի ամենաառաքինի կին. ճրքան ռուսներ և անգղիացիք մերժել եմ ես... վերջապէս, ես յուսահատութեան մէջ եմ ձգել Կոմս Սարոնգստրոգանովին և Լորդ Մունթ-Կոֆֆեզուլին, որ անցեալ տարի սիրով բորբոքուած դէպի ձեր ամուսինը արբեցողութեան մատնեց իրեն և հոգին աւանդեց»:

CL.

«Դուքս Իշարը չէ՞ր և Դոն-Ֆերնանդ Նունեցը — երկու եպիսկոպոսներ, որոնք ծնկաչոք սէրս էին պաղատում. և այդ է ձեր վարմունքը մի հաւատարիմ կնոջ հետ. վերջապէս, ասացէք, խնդրեմ, լուսնի ո՞ր մասն է ձեր վերայ այդպէս խիստ ազդում: Ո՛, դուք դեռ շատ չափաւոր էք, որ չէք զարկում ձեր կնոջը, թէպէտե ժամը, կարծեմ, պատեհ է... Ո՛, քանի հերոս, բոլոր ձեր տարձանակներով և մերկայրած սուսերներով դուք մի զարմանալի կատակերգութիւն էք խաղում»:

CLI.

«Սհա ինչու դուք յանկարծ ճանապարհ ընկաք, պատճառ բերելով անցեալ ձգելի գործեր, ձեր խորամանկ քարտուղարի հետ, որին այժմ տեսնում եմ անկիւնում կանգնած. անզգամը կծում է շրթունքները, զգալով իւր ծիծաղաշարժ դրութիւնը: Ես ձեզ արհամարհում եմ երկուսի՞դ էլ բայց նորան — առաւել ևս, նորա վարմունքը աններելի է, որովհետեւ հաւատացէք, որ այդ խարդախ գործում նա զրկուած է եղել մի մեծ գումարից աւելի, քան թէ սիրուց դէպի ձեզ կամ ինձ»:

CLII.

«Եթէ այս պարօնը եկած է դատաստանական քննութիւն անելու, թող սկսի իւր գործը... ո, ի՛նչ կարգի էք բերել մեր բնակարանը... ահա թանաք, ահա և գրիչ, դէհ, սկսէք դատաստանահարցը, պարօն, և ամենը ճշտութեամբ թղթի վերայ հանէք. ես բնաւ լին ցանկութիւն չունեմ, որ դուք ձրի ձեր վճարը ստանաք... բայց ի նըկատի ունենալով, որ նաժիշտս համարեա մերկ է ամենեին, հեռացրէ՛ք, խնդրեմ, ձեր ամբօխը»։— «Ո, հեծկտաւով զօջեց Անտոնիան, ի՛նչ ուրախութեամբ բոլորիդ աչքերը ես կը հանէի»։

CLIII.

«Ահաւասիկ առանձնասենեակը, ահա ննջարանը... փնտռեցէք վեր ի վայր... ահա բազմոցը... և վառարանը... վերջինը, անշուշտ, կարող է տաքացնել գիշերուայ ցրտից սառած մի սիրականին. բայց քունս զալիս է... ազմուկ մի հանէք և շտապեցէք գտնել ծպտեալ սիրականիս... ապա, շնորհ բերէք, ինձ էլ ներկայացնել. անշուշտ, մի հետաքրքրելի մարդ պիտի լինի»։

CLIV.

«Իսկ այժմ, հիւրադօ, երբ ցեխի հետ խառնեցիք ձեր ամուսնու պատիւն և անունը այս պարօնների առաջ, որոնք ամօթապարտ կանգնած են այստեղ, այժմ յոյց առէք ձեր մեծահոգութիւնը, տեղեկութիւն տալով այն մարդու մասին, որին դուք որոնում էք։ Ի՛նչ է նորա անունը, նորա զրութիւնը հասարակութեան մէջ... դէհ, ասացէ՛ք, ո՞վ է նա... կը յուսամ, որ երիտասարդ մարդ է,

CLV.

վայելչակամ, բարձրահասակ... խօսէ՛ք, վերջապէս, ես հաւատացած եմ, որ առանց ծանր առթի դուք երբեք չէիք համարձակուիլ այդքան անպատուել ձեր կնոջը»։

«Ի հարկէ, նա վաթսուէն տարեկան չէ՛. այս հասակում նա կը լինէր մի քիչ ծեր, որ արժանի լինէր մահուան կամ ձեղ նման մի երիտասարդի կասկածին. Անտոնիա, մի բաժակ ջուր... ո, ինչո՞ւ արտասուք եմ թափում—անարժան են նորա հօրս անշուշտ քննութեանը. իսկ թշուառ մայրս, աշխարհ բերելով ինձ, կարող էր նախազգալ, որ մի օր ես ընկնելու եմ մի հրէշի ձեռքը»։

CLVI.

«Բայց, ասացէ՛ք անկեղծ, կարելի է նաժիշտ է ձեր կասկածը շարժում. դուք, անշուշտ, տեսաք, որ նա պառկած էր կողքիս, երբ յանկարծ ձեր արբանեակների հետ սննեակս մտաք։ Նայէ՛ք ամեն տեղ, պարօն,—մենք ծածկելու բան չունենք։ Սակայն միւս անգամ յոյս ունեմ, մեղ կ'իմացնէք կանխապէս, կամ կըստասէք դուան առաջ մի երկու բոպէ և ժամանակ կըտաք որ մենք զուգուած պատուաւոր հիւրերին արժանի ընդունելութիւն անենք»։

CLVII.

«Խօսքս վերջացրի, պարօն, և էլ չեմ խօսելու. այն սակաւ խօսքերը, որ ես ասացի, թող ապացոյց լինեն, որ մի թշուառ և անմեղ կին կարող է անտրտունջ տանել աւելի մեծ անպատուութիւններ և մի և նոյն ժամանակ անարժան համարել զանգատաւոր լինել... Այժմ դիմե-

ցէք ձեր խղճմանքին, նա մի օր ձեզանից պատասխան կըպահանջի... և այն ժամանակ թող Աստուած ձեզ վրէկի դառն կսկծից... — Անտոնիա, ո՛ւր է թաշկինակս»:

CLVIII.

Այս խօսքերը ասելով, նա յետ ձգեց զլուխը բարձի վերայ. նորա սև աչքերը, փայլելով մաքուր արտասուքի միջից նման են երկնքին, որ մի և նոյն ժամանակ անձրև և շանթ է արձակում. նորա սև մազերը ալիքներով են թափվում թայ և զունատ պտերի վերայ, թէև բազմաթիւ գանգուրները չեն կարող ծածկել նորա սքանչելի, ձիւնափայլ ուսերի վայելչակազմ գծերը. քաղցր շրթունքները դողում են յուզմունքից, կուրծքը շարժվում է և սիրտը ուժգին բաբախում:

CLIX.

Սեննօր Դոն-Սլֆօնսօն շփոթուած է սաստիկ. Անտոնիան անց ու դարձ է անում սենեակի մի անկիւնից միւսը, ուր ամենը տակն ու վեր է արած: Գլուխը բարձր պահած, նա ձգում է խոժոռ հայեացքներ իւր պարոնի և նորա Միրմիդոնների վերայ, որոնք շփոթուած էին նոյնպէս, բացի քարտուղարից. նա միայն նման Աքատին, հաւատարիմ մինչև գերեզմանը, անվրդով էր մնացել. «Թող միայն խռովութիւն լինի, մտածում էր նա, իսկ յետոյ, յայտնի է, որ առանց օրէնքների միջամտութեան խաղաղութիւնը դժուար է վերստին տիրում»:

CLX.

Անշարժ կանգնած նա, կարծես, հոտոտում էր իմր տափակ քթով և նեղ աչքերով ուշադրութեամբ հետե-

ւում էր Անտոնիայի շարժուածքներին, մի խօսքով՝ — նորա կռակածը դեռ չէր փարատուել: Նորա մոքից բնաւին չէր անցնում «պատիւ և ընտանեկան խաղաղութիւն» հասկացողութիւնները. թող միայն յանձնեն նորան որ և իցէ դատաստանական գործ. նորա սիրտը չէր շարժում երիտասարդ տասած հասակը կամ զեղեցկութիւնը և նա երբէք հաւատ չէր ընծայում խօսքերին, որոնք չեն պընդած երկու-երեք ճարպիկ սուտ վկաներով:

CLXI.

Ինչ վերաբերում է Դոն-Սլֆօնսօն, խեղճը, աչքերը խոնարհած, պէտք է ասել, մի յիմար կերպարանք ունէր: Ի՞նչ օգուտ ստացաւ քրքրելով բոլոր ծակուծուկները և այգքան խիստ անպատուելով իւր երիտասարդ կնոջը. — ոչինչ, բացի խղճմանքի չոր խայթոյները, որոնց աւելացան կնոջ յորդառատ խօսքերը, տեւելով կէս ժամ և կարկուտի նման թափուելով նորա գլխին:

CLXII.

Նախ և առաջ նա փորձեց մի ինչ որ քրթմնջել. — պատասխանի տեղ վազեցին արտասուք, լսուեցաւ լաց ու կոծ, և հանդէս եկան ուշաթափութեան բոլոր նշանները. — մի տեսակ հառաչանք, մի տեսակ սրտապնացութիւն, ծանր շնչառութիւն, մի խօսքով այն սովորական երեւոյթները, որ մի կնոջ յուզմունքն են արտայայտում... Սլֆօնսօն նայելով իւր կնոջ վերայ, յիշում էր հօլբին. մի և նոյն ժամանակ նորա աչքի առաջ երեւեցան կատաղած ազդականները, վաշտերով նորա շուրջը կանգնած, և նա հաւաքեց իւր բոլոր ուժերը համբերութիւն պահպանելու:

Նա արդէն պատրաստ էր խօսել այսինքն միթմրթալ, բայց խորագէտ Անտոնիան շտապեց խօսքը կտրել... «Պարոն, ասաց նա, դուրս գնացէք սենեակից և էլ ոչ մի խօսք մի աւելացնէք, թէ չէ տիկինը հոգին կ'աւանդի»։ «Սատանան նորան տանի», մտածեց Ալֆօնսօն և էլ ոչինչ. ժամը պատեհ չէր երկար ու բարակ խօսելու և ձգելով երկու-երեք խոժոռ հայեացքներ—նա խոնարհեցաւ, պարզ չհասկանալով իւր արարմունքը։

CLXIV.

Ամենքը հեռացան. քարտուղարն էր միայն, որ վերջինը սենեակը թողեց, կամաց-կամաց յետ քաշուելով, դռան առաջ կանգ առնելով, մինչև որ Անտոնիան բռնի դուրս հանեց նորան։ Անբաւական գործի այս ընթացքից նա չհասկացաւ Դոն-Ալֆօնսօի տարօրինակ և թելթւամիտ վարմունքը, որ, պէտք է ասած, ցնորուածի էր նման... Նա դեռ խորատուղուած էր իւր մտքերի մէջ, երբ յանկարծ քթի տակ դուռը փակեցին։

CLXV.

Հագիւ թէ բանալին հանեցին, երբ յանկարծ... ինչ ամօթ, ինչ յանցանք, ո կանանց սեռ... ինչպէ՞ս կարող էք դուք այդպիսի յանցանքներ գործել, պահպանելով մի և նոյն ժամանակ ձեր բարի անունը. թէ դուք կարծում էք, որ այս աշխարհը, միւսն էլ նորա հետ, կոյր է ամենեւին. միթէ կայ մի բան, որ վեր լինի բարի անունից։ Բայց ես շարունակում եմ, որովհետեւ դեռ շատ բան ունեմ ասելու և, անշուշտ, մեծ զգուանքով պիտի ձեզ յայտնեմ, որ ժուանը կիսախեղդ դուրս ցատկեց անկողնուց։

Նորան թաղցրել էին... չեմ կարող պատմել կամ նկարագրել ինչպէ՞ս. նուրբ և բարակ, նա կարող էր հեշտութեամբ ծալուել և շատ փոքր տեղ էր հարկաւոր նորան տեղաւորելու։ Բայց եթէ նա խեղդուէր այդ երկու չքնաղ արարածների ծանրութեան տակ,—արժանի՞ կըլինէր խղձալու. ես չեմ կարող, նաև իրաւունք չունեմ բարեսիրտ լինել դէպի նա։ Առաջինը՝ աւելի լաւ է հոգին աւանդել այս տեսակ, քան թէ խեղդուել արբեցող Կլարենսի նման զինու տակառում¹։

CLXVII.

Երկրորդը՝ կարիք ունէ՞ր ժուանը մի մեղք գործել, որ երկինքը մեզ արգելում է, իսկ մարդկային օրէնքը պատժում տուգանքով. և յետոյ փաղ չէ՞ր այդ նորա մատաղ հասակի համար։ ձիշտ է, որ տանակեց տալում խղձմտանքը մեզ չէ տանջում այնքան, որքան վաթսուն տարեկան հասակում, երբ մենք սկսում ենք յիշել բոլոր մեր մեղքերը և հաշիւը վերջացնելով տեսնում, որ կշիւը սատանայի զիրկն է մեզ քաշում։

CLXVIII.

Ես կարիք չունեմ ձեզ նկարագրելու ժուանի զրաւթիւնը. այդ նկարագրած է երբայեւոյ պատմութեան մէջ, ուր դուք կըկարդաք ինչպէս բժիշկները, ձեռք քաշելով

¹ Դուրս Կլարէնս, Էդուարդ IV-ի եղբայրը, դատապարտուած լինելով մահուան, վախճանուեց Վոնդրայի Սշտարակի մէջ 1478 թ. ըստ ժողովրդական աւանդութեան, նորան խեղդեցին գինու տակառում, նայէք Շէքսպիրի Րիքարդ II:

խմիչքներից և այլ զեղերից, ծերացած Դաւիթ թագաւորին, որի արիւնը կօրցրել էր իւր արագութիւնը, առաջարկեցին փորձել մի անբիծ աղջիկ, իբրև տեղացին զեղ.—Հիանալի զեղ, որ, անշուշտ, լիովին ազդեց: Երևի, մի ինչ որ տարբերութիւն կար այդ զեղի գործածելու մէջ, որովհետեւ Դաւիթ թագաւորի օրերը երկարացնելով, նա քիչ մնաց զրկէր ժուանին կեանքից:

CLXIX.

Բայց ի՞նչ ձեռնարկել. Արփոնսօն իսկոյն վերադառնալու է իւր տխմար արբանեակներին արձակելուց յետոյ. նոքա սկսում են ազաչել Անտոնիային մի խարդախութիւն հնձարել, որ ազատէր սիրականներին այդ դժուար զրութիւնից: Երկար նա կտարում է իւր զուլը, բայց անգոր է մի բան յօրինել: Ի՞նչ կ'անեն նոքա, եթէ նորից սկսի բանակուիլը... և յետոյ մի քանի ժամ ևս և լոյսը ծագելու է. Անտոնիան չգիտէ, թէ ինչ առաջարկէ... Զուլիան լուռ է... և մօտեցնում է իւր գունատ շրթունքները ժուանի այտերին:

CLXX.

Նոցա շրթունքները հանդիպում են միմեանց. ժուանի ձեռքը հեռացնում է Զուլիայի ճակատի վերայ թափուած դանդաղները և ոչ մէկը նոցանից չէ կարող զսպել սիրոյ հրձուանքը, մոռանալով ամենեւին սպառնող վտանգը: Անտոնիայի համբերութիւնը վերջապէս հասնում է. «Իէհ, բաւական է, նաղելու և փափկելու ժամանակը չէ. մնում է մի ելք՝ փակել առանձնասենեակում այս զեղեցիկ աղային»:

CLXXI.

«Պահէ՛ք, ի սէր Աստուծոյ, ձեր փաղաքշանքները մի ուրիշ աւելի աջող զիշերուայ համար... բայց ո՞ր սատանան կարող էր պարոնին կասկած ներշնչել. վերջը ի՞նչ կը լինի... չէ, ես վախենում եմ հեռանքներից... այս պատանին մի սատանայ է. ի՞նչ կօտրատուելու ժամանակ է այժմ, ի՞նչ էք մտածում. զիտէ՛ք, որ վերջը կարող է արիւն թափուել: Դուք կը կորցնէք կեանքը, ես՝—իմ տեղս, իսկ տիկինը—իւր զիրք ու պատիւը... և ո՞ւմ համար—մի մարդու, որ աղջկայ զէմք ունի»:

CLXXII.

«Ուրիշ բան է, եթէ այդ ամեն զժրախաութիւնների պաճառը լինէր մի ամբակաղմ քսանհինգ կամ երեսուն տարեկան տղամարդ (դէհ, շտապէ՛ք, պարսն) ... ոչ թէ մի երեխայ. այդ ի՞նչ է, Տէ՛ր բարի... ես ոչինչ չեմ հասկանում, ես ապշած եմ տիկնոջս ճաշակի առաջ... (դէհ, մտէ՛ք սենեակ) ... Բայց տէրը հեռու չէ... Լաւ. այժմ գեղեցկազէմ պատանին փակուած է... և եթէ մինչև առաւօտը մի միջոց գտնենք նորան ազատելու... (Ժուան, արթուն կացէ՛ք, ի սէր Աստուծոյ):

CLXXIII.

Մտու Դոն-Արփոնսօն—այս անգամ մենակ—և վերջ զրեց հաւատարիմ նաժարի խրատական զրոյցներին: Անտոնիան կամենում էր մնալ սենեակում, բայց պարոնը հրամայեց հեռանալ. նաժիշար հնազանդում է զժգոհութեան նշաններով: Աւաղ, այժմ էլ չկայ հար ժամանակին օգնութեան հասնել, թէպէտև միւս կողմից՝ ի՞նչ

կարող էր անել, եթէ մնար սենեակում: ապա նայելով պարոնի վերայ և յետոյ տիկնոջ, նա ճրագը ուղղեց և զլուխը խոնարհելով հեռացաւ սենեակից:

CLXXIV.

Ալֆօնսօն մի բոպէ լուծիւն պահպանեց. յետոյ նա փորձեց ներողութիւն խնդրել զիշերուայ անցքի առթիւ. նա չկարողացաւ ոչ մի դրական պատճառ առաջ բերել իւր վարմունքը արդարացնելու. նա կարող էր միայն աւելացնել՝ որ եթէ այսօր նա երեւցաւ մի քիչ անբարձրամարի—նա ունէր մի քանի պատճառներ, թէպէտև նոցանից և ոչ մէկը չասաց: Մի խօսքով, նորա ճառը մի ղեղեյիկ օրինակ էր ներկայացնում և այս տեսակ հետադարձական դարձուածներին զիանականները rigmarole¹ կ'ասեն:

CLXXV.

Ջուլիան ոչինչ չէր խօսում: Երբեմն Դոն-Ալֆօնսօի խօսած ժամանակը նորա ուղեղում ծագում էին մի-մի վազուց արդէն պատրաստած պատասխաններ, որ միշտ կանանց օգնութեան են հասնում, եթէ նոքա լաւ են ծանաչում իրենց ամուսինների թոյլ կողմերը: Նոցա համար երբեմն բաւական է մի խօսք բաց թողնել բերանից և տղամարդի զայրոյթը խեղդն անցնում է. պէտք է միայն անընդհատ խօսել—ժամանակը անցնում է, հարցը մի ուրիշ ընթացք է ստանում—սովորաբար ծուռ. պէտք է միշտ հաստատ ձայնով գիմաղբել, սորա մէջ է զխառոր

¹ Rigmarole, անզղիերէն նշանակում է՝ կրկնութիւն անմիտ և դատարկ խօսքերի: Վիպասան Գօլդսմիտը այս խօսքը յատուկ անուն շինեց, որով և անմահացրել է իւր վէպի մի տգէտ շատախօսին:

արուեստը: Օրինակ՝ եթէ մարդը յանդիմանում է իւր կնոջը սիրականի առթիւ... էհ, ի՞նչ ֆլաս, թող տիկինը յանդիմանի մարդուն մէկի չէ—երեքի առթիւ:

CLXXVI.

Իսկապէս Ջուլիան լաւ գիտէր, ուր պիտի ուղղէր իւր կծու խայթը. Ալֆօնսօի և Ինեցի յարաբերութիւնները յայտնի էին ամենքին. ամօթխածութիւնից զրդուած, թէ մի ուրիշ բանից, Ջուլիան ամենեւին չպիտաւ այս հարցին: Բայց և այնպէս՝ ամենօրեայ փորձը ձեռք պարզ ցոյց է տալիս, որ իւրաքանչիւր տիկին ըստ հանգամանքի ձեռքի տակ ունի հաղար ու մէկ արդարացնող պարագաներ: Երեւի, Ջուլիան չէր կամենում, որ Ժուանի ականջին հասնի նորա պատուարժան մօր անբիծ անունը:

CLXXVII.

Հաւանական է, որ կար և մի ուրիշ պատճառ. Ալֆօնսօն ոչ մի խօսքով չյայտնեց իւր կասկածը Ժուանի վերաբերմամբ. նա միայն խօսում էր սիրոյ նախանձի մասին չանուանելով այն երջանիկ սիրականին, որ նորա կասկածի տակ էր ընկած: Բոլոր այդ խօսակցութիւնը ապացուցանում էր, որ նա զեռ չէր հրաժարուել այս գաղանիքի մեկնութիւնից: Ուրեմն, խօսել Ինեցի մասին—մի էր—Ժուանի անունը Ալֆօնսօի զլուխը ձգել:

CLXXVIII.

Նուրբ խնդիրներում բաւական է լինում երբեմն մի խօսք—կասկածը յարուցանելու. լուծիւնը ամենից յարմարն է. և յետոյ մի առանձին «տակ» «ունի» (թող ներեն

ինձ այս նոր խօսքը, լաւ չէ հնչում նա, բայց յարմար է չափիս) այն կինը, որին մարդը կամ սիրականը ձանձրացնում է կատաճով և նախատինքներով, նա շատ լաւ գիտէ, ինչպէս պէտք է շեղուել զլիսաւոր հարցից: Եւ ի՞նչ վայելչութեամբ ստում են այս չքնաղ արարածները, իրաւ, որ սուտ ու պատիր խօսքերը նոցա համար են ստեղծած:

CLXXIX.

Նոքա կարմրում են և մենք սկսում ենք համոզուել (այսինքն՝ ես գրեթէ միշտ այդպէս եմ արել), զուր և ունայն են բոլոր ձեր խօսքերը, որոնց մէկի վերայ հազար են յետ դառնում և երբ շունչը սպառվում է, նոքա սկսում են հառաչել, վշտահար աչքերը խոնարհեցնել, արտասուք թափել և մենք ամօթապարտ զլուխներս կորացնում ենք: Իսկ յետոյ... յետոյ նստում ենք սեղանի և ընթրում:

CLXXX.

Այֆօնսօն վերջացրեց իւր աղերսը և արտասուալից աղաչում էր կնոջը ներողամիտ լինել, ատկինը մի կողմից կարծես թէ ներեց, միւս կողմից կարծես թէ մերժեց, առաջարկելով մի և նոյն ժամանակ այնպիսի պայմաններ, որոնք անպոլթ երևեցան: Այնպէս որ Այֆօնսօն չկարողացաւ մի ինչ որ չնչին և աննշան բանի յօժարութիւնը ստանալ և նման էր նա մեղաւոր Ագամին, յուսահատ կանգնած երկրային զրախտի առաջ, շփոթուած և յուզուած մի և նոյն ժամանակ, իզուր նա քաւում էր իւր մեղքերը և իզուր մի ողորմութիւն խնդրում, խոստանալով արժանի լինել կնոջ բարեսրտութեան, այս իսկ ժամանակ նորա հայեացքը յանկարծ ընկաւ մի զոյգ կօշիկների վերայ:

CLXXXI.

Կօշիկների զոյգ, այդ ի՞նչ է նշանակում... Վնաս չէր լինելու, եթէ պատկանէր մի կնոջ չքնաղ ոտներին, իսկապէս մեծ ցաւով պիտի ձեղ տեսնէ, որ այս կօշիկները ազամարդու էին. տեսնել և ձեռք տանել — Դոն-Ալֆօնսօի համար մի ակնթարթի դործ էր... Տէր բարի, Տէր Գլխաւատ, ատամներս կրճտում են, արիւնս սառչում է... Ալֆօնսօն զիտում է նոցա և սաստիկ կատաղում:

CLXXXII.

Նա դուրս է վազում իւր սուրբ գանկու, Զուլիան թուշում է զէպի առանձնասենեակը. «Փախէ՛ք, Ժուան, փախէ՛ք, ի սէր Աստուծոյ, փախէ՛ք... զո՛ւր են խօսքեր... դուռը բաց է... դուք կրփախէ՛ք այն ճանապարհով, որ լաւ է ձեզ ծանօթ... ահա բանալին... փախէ՛ք... մնա՛ք բարեւա... դէհ, շտապեցէ՛ք, լսում եմ Ալֆօնսօի քայլերը... դեռ լոյսը չէ ծագել... փողոցներում մարդ չկայ»:

CLXXXIII.

Ո՞վ կարող է ասել, որ տուած խորհուրդը լաւ չէր... բայց, ամսո՞ս, որ նա մի քիչ ուշ հասաւ, ինչպէս սովորաբար պատահում է այդ զէպքերում և դա, անշուշտ, մեր ճակատագրի անդթութեան նշանն է: Մի քայլ և Ժուանը դռան մօտ էր, նա կարող էր փրկուել, երբ յանկարծ նորա առաջը կտրում է Դոն-Ալֆօնսօն զիշերուայ հագուստի մէջ, սպառնալով ոչնչացնել նորան... առանց երկար ու բարակ մտածելու Ժուանը փայր է ձգում խեղճին:

CLXXXIV.

Կռիւր սաստիկ էր. ճրագը հանդաւ. Անտոնիան գոչեց՝ «կողոպտում են», Զուլիան՝ «կրակ են տալիս», բայց

աւանդ, ոչ մի ծառայ տեղիցը չշարժուեց կռուի մէջ խառնուելու: Ալֆօնսօն ծեծուած, որքան կարող էր ցանկանալ, հայհոյում էր և սպառնում «դեռ լոյսը չծագած իւր վրէժը հանել»։ Ժուանը գոչում էր աւելի ևս բարձր նորա արիւնը տաքացել էր, և զազանի նման կատաղած, նա իսպառ ցանկութիւն չունէր մարտիրոսանալու:

CLXXXV.

Ալֆօնսօն իւր սուրը ձեռքից բաց թողեց.—լաւ է, որ Ժուանը չնկատեց այդ. եթէ նա տեսնէր մահաբեր երկաթը, Ալֆօնսօն օրերը, անշուշտ, հաշուած կըլինէին... Ո, յանցաւոր տիկիներ, երբ կըսկսէք մտածել ձեր ամուսինների կամ սիրականների կեանքի համար. ամեն մի րոպէ ձեզ սպառնում է երկպառիկ պրիութիւն:

CLXXXVI.

Հազիւ թէ Ալֆօնսօն մտադրութիւն ունենար բաց թողնել Ժուանին իւր ձեռքից. վերջինն էլ խեղդում էր նորան կամենալով շուտով ազատուել.—ահա երեւցան արեան կաթիլներ, ճշմարիտ է, քիչ. վերջապէս, ուժերը սպառուեցան, Ժուանը պարտասաց իւր վերջին հարուածը, երբ յանկարծ ճղուեց նորա հագուստը... և նա փախաւ մերկացած Յովսէփի նման... Հազիւ թէ հնար է աւելի հեռու տանել այս երկու հերոսների նմանողութիւնը:

CLXXXVII.

Վերջապէս հասնում են ճրագները: Ծառաները և նաժիշտները ներս վազելով ապշած կանգնում են տարօրինակ տեսարանի առաջ. Անտոնիան՝ սաստիկ յուզ-

ուած, Զուլիան՝—ուշաթափ, Ալֆօնսօն՝—զուան մօտ անշունչ տարածուած, յատակի վերայ պստեղ և այնտեղ շորերի կտորներ, արեան կաթիլներ և ոտքերի հետքեր:

Ժուանը հասաւ պարտիզի զուանը և արագ զուրս վազեց:

CLXXXVIII.

Այստեղ վերջանում է առաջին երգս... կարիք կայ արդեօք երգել կամ ասել, ինչպէս Ժուանը, զրկել ամենևին մերկ, փրկուեց զիշերուայ քոյի հովանաւորութեան տակ, որ սովորաբար նպաստում է յանցաւորներին, և ինչպէս հասաւ իւր տունը մի տարօրինակ զգեստով: Խայտառակ զրոյցները, որ տարածուեցան միւս օրը քաղաքում, հազար ու մէկ մեկնութիւնները զիշերուայ անցքի վերաբերմամբ, Դոն-Ալֆօնսօն ապահարզանի պահանջը—այս ամենը՝—մանրամասնօրէն նկարագրած է անդղիացւոյ լրագրներում:

CLXXXIX.

Եթէ մեծ է ձեր ցանկութիւնը ծանօթանալ աւելի սերտ դատաստանական դործին, վիաների տսածի և նոյա անունների, փաստաբանների ճառերի և օրէնսդէանների թեր ու դէմ տուած խորհուրդների հետ, կարող եմ ձեզ առաջարկել մի քանի հրատաքակութիւններ. այդ անցքի մասին շատ յօդուածներ են գրած—ամենքն էլ միապէս հետաքրքրաշարժ. բայց ամենաերեւելին, անշուշտ, պատկանում է Գուրնէի գրչին, որ գործի հետ անմիջապէս ծանօթանալու համար Մադրիդ ճանապարհորդեց:

¹ Վիլլիամ Բրոդի Գուրնէյ—պարլամենտի լայտնի ստենօգրաֆ:

CLC.

Իսկ Դոննա-Ինեցը կամենալով հեռացնել հասարակութեան աչքերը և չար լեզուները այդ խայտառակ անյաբից, որ նմանը չունէր դարերի ընթացքում, դոննայ Վանդալների Սպանիայից հեռանալուց յետոյ, Դոննա-Ինեցը ուխտ տուեց Սուրբ Կուսի մատուռում հազար մօմ փռել (պէտք է ասած, որ նա ճշտութեամբ է կատարում բոլոր իւր ուխտերը) և ապա խորհրդակցելով մի քանի պառաւ կանանց հետ, նա վճռեց ճամբել իւր որդուն Կադիքս, իսկ այնտեղից ծովով ուրիշ աշխարհներ:

CXCI.

Նորա ցանկութիւնն էր, որ Ժուանը ճանապարհորդելով Եւրոպայի բոլոր աշխարհներում—ցամաքով և ծովով, առաջադիմութիւն ցոյց տայ առաքինութեան գործում, ամբանայ իւր բարոյական դադափարներում—ի հարկէ, զլիաւորապէս, Գրանսիայում և Իտալիայում. այդ է դոննայ երիտասարդների զլիաւոր պարապմունքը վերոյիշեալ երկրներում:

Իսկ թշուառ Զուլիային մենաստան փակեցին. ցաւով նա մտաւ այդ սրբափայրը: Հետեւեալ նամակը տւելի սերտ ծանօթացնելու է մեզ նորա հոգեկան դրութեան հետ:

CXCI.

«Ինչ ասում են, որ ձեր ճանապարհորդութիւնը վեճուած է արդէն, զրում էր նա Ժուանին: Մի զեղեցիկ մտադրութիւն... և մի և նոյն ժամանակ, իբրեւ ցաւալի ինչ համար: Ես չեմ ձգտում տիրել ձեր նորափթիթ սրտին, իմն դատապարտուած է դառն արտամութեան միակ

զոհ լինել,—այնու ամենայնիւ, այդ զոհաբերութեան նա համաձայն է: Ես շատ սիրեցի... սորանումն է, անշուշտ, բոլոր իմ մեղքս... շտապով եմ զրում ձեզ այս նամակը, եթէ մի բիծ նկատէք, չկարծէք, որ արտասուք է դա. աչքերս բորբոքվում են, բայց չեն արտասվում»:

CXCI.

«Ես ձեզ սիրեցի, ես դեռ սիրում եմ ձեզ և այս սիրոյ ես զոհ եմ բերել—դրութիւնս, բախտս, երկինքը, հասարակութեան կարծիքը և պատիւս... և դարձեալ զըզջալու չեմ այն անգին զգացմունքի համար, որի յիշատակը այնքան քաղցր է ինձ... եթէ ես այստեղ խօսելու եմ յանցանքներիս մասին—ոչ արդարանալու համար, հաւատացէք—ոչ, և ոչ ոք կարող չէ այնքան խիստ դատել ինձ, որքան ես ինքս: Կրում եմ այս տաղերը, որովհետեւ քունս փախչում է աչքերիցս... ես չեմ նախատելու ձեզ... և ձեզանից այլեւ ոչինչ չեմ սպասում»:

CXCI.

«Սերը տղամարդու կեանքում մի անցաւոր դէպք է. կնոջ համար—նորա ամբողջ դրութիւնն է լցնում: Արքունական կամ եկեղեցական աստիճաններ, պատերազմական դափնիք, բախտի պարգևներ, այդ ամենը տղամարդու բաժին է լինում. պարծանքն և փառասիրութիւնը լցնում են նոյա թափուր մնացած հոգին և սակաւաթիւ են նոքա, որոնք ազատ են մնում վերոյիշեալ ձգտումներից: Այս են տղամարդու առաւելութիւնները. մեր սեռը ունի մի բան՝ սէր, սէր և դարձեալ սէր... և միշտ նորա հետ անբաժան կապուած—անկումն և կորուստ»:

«Դուք վաղելու էք պատուի և զուարճութիւնների յետեից. դուք դարձեալ կըսիրէք և պատասխան կըստանաք... իսկ ինձ—ի՞նչ է ինձ մնացել այս թշուառ աշխարհում, բացի քանի մի տարիներից. և նոցա ընթացքում սրտի խորքերումս ես պիտի պահեմ դառն կսկիծս և անվերջ ամօթս: Ես ամենը կըհամբերեմ,—անհատին է միայն սրտիցս վանել այն հզօր դպացմունքը, որ երբէք դադարելու չէ ինձ այրել և տոչորել: Մնաք բարեաւ... ներքէք... սիրէք... ո՛չ, դուք է այժմ յիշել այս խօսքը... բայց մոռացութեան տալ, ո, երբէք չեմ կարող»:

«Սիրտս միշտ տկար է եղել... նա այժմ էլ տկար է, բայց բաւական է, պէտք է ուժերը հաւաքել, աւանդ, արիւնս գեռ շարունակում է հոսել այն կողմը, ուր բոլոր մարերս են ուղղուած, ծովի ալիքների նման, որոնց քըշում է քամին: Սիրտս—կանացի սիրտ է, և ահա ինչու մոռանալ—նա երբէք չէ կարող... ամեն բանի համար նա այժմ կոյր է, բացի մի՛ կերպարանքի և ինչպէս մագնիսի սլաքը ձգտում է անընդհատ մօտենալ միշտ անշարժ բեռնին, այնպէս էլ զգայուն և հաւատարիմ սիրտս միշտ սլանում է դէպի մի զաղափար, որ լցնում է էութիւնս»:

«Բաւական է, էլ ոչինչ չունեմ ես ձեզ ասելու, մի և նոյն ժամանակ անզօր եմ զրիչս բաց թողնել և չեմ համարձակվում այս թղթի վերայ իմ կնիքը դրոշմել: Ի՞նչ յոյս, ի՞նչ երկիւղ են մնացել ինձ այժմ. այնքան

մեծ է աղէտս, որ աւելի մեծ լինել այլ ևս չէ կարող և թէ անձկութիւնը վերջ գնէր մեր օրերին, հնար չէր լինելու շարունակել կեանքս: Բայց մահը փախչում է այն չարաբաստիկ մարդուց, որ պատրաստ է ընդունել նորա հարուածը. և ինձ վիճակուած է վկայ լինել մեր վերջին անջատման և երկարել կեանքիս զառնութիւնը ձեզ սիրելու, ձեզ համար աղօթելու»:

Այս նամակը գրած էր ոսկէգօծ թղթի վերայ մի դեղեյիկ և փոքրիկ աղանեսակի փետուրով: Զուլիայի ծերմակ, թեթեւ և փոքրիկ ձեռքը հաղիւ հաղ ոյժ գտաւ մօտենալ ձրագին զմուռը հալելու և դողդողում էր մագնիսի սլաքի նման. և այնու ամենայնիւ թղթի վերայ չընկաւ արտասուքի ոչ մի կաթիլ: Նորա կնիքը պատկերացնում էր մի արեւածաղիկ, փորագրած քարի վերայ, այս նշանաբանով ¹—«Նա ամենուրէք ձեզ հեռւում է»։ զմուռը ամենանուրբ տեսակից էր և ամենագեղեցիկ կիննարարիսից:

Այդպէս անցաւ Ժուանի առաջին սերը. շարունակեմ նորա արկածների պատմութիւնը, թէ ոչ, լիովին կախուած է ընթերցող հասարակութիւնից: Տեսնե՛նք, ինչպէս վերաբերուելու է նա առաջին փորձիս. հասարակութեան բարեմտութիւնը նման է փետուրին, որ հեղինակը կըսյնում է իւր գլխարկին. նորա քմահաճութիւնը վնասակար լինել երբէք չէ կարող: Ուրեմն, եթէ ես արժանանամ հասարակութեան զովասանքին, հաւանական է, որ մի տարուայ ընթացքում կըհիւրասիրեմ նորան իմ երկրորդ զրբով:

¹ Լորդ Բայրընի կնիքը ունէր այս նշանաբանը:

Նախ և առաջ պիտի ձեզ յայտնեմ, որ գրուածս լայնածաւալ վիպասանութիւն է լինելու, բաղկացած տասներկու գրքից: Իւրաքանչիւրում դուք կըգտնէք՝—սիրոյ և պատերազմական արկածներ, ծովային ձանապարհորդութիւններ, փոթորիկներ, նաւեր, զօրապետներ և թագաւորներ անուանացուցակով հանդերձ. հերոսներս՝—նորատիպար մարդիկ են և պատմութեանս մէջ գլխաւոր տեղը բռնելու է երեք նշանաւոր անցք. սանդարամեաի պատկերը, ըստ Վերգիլիոսի և հոմերոսի, արդէն գրչես տակ է... այս ամենից պիտի եզրակացնէք, որ այնքան էլ ունայն չէ իմ ցանկութիւնը վիպասանի պատուարժան կոչումը ստանալու:

CCI.

Հաւատացնում եմ ձեզ, այս ամենը մեծ ճաշակով և հմտութեամբ պիտի յարմարուած լինի. ճշգրտեամբ հետեւելու եմ Սրիստոտելի կանոններին, որոնք, ներկայացնելով վսեմ գաղափարների գեղեցիկ ձեւնարկ, ստեղծում են այդքան բանաստեղծներ և երբեմն քանի մի խելագարներ: Արձակ ոճով գրող բանաստեղծները չեն սիրում չափեր, իսկ ես նոցա համար գրեթէ ցնորուած եմ. «բանխմաց գործաւորը երբէք չէ խռովում իւր գործիքից»: Ես պիտի բանեցնեմ մի նոր և հրաշալի առասպելանման մեքենայ և կուրացնելու եմ ձեզ սքանչելի թատրոնական տեսարանով:

CCII.

Մշտեմ որ կըմնայ մի չնչին տարբերութիւն իմ և նախորդ բանաստեղծների մէջ. և ես համոզուած եմ, որ

այս դէպքում բոլոր առաւելութիւնը պատկանում է ինձ (ոչ թէ՛ ես չունեմ ուրիշ արժանիք, բայց այս վերջինը մի աչքի ընկնող բան պիտի լինի): Վերոյիշեալ պարոնները հիւսում են իրենց նիւթերը այնքան ճիւղ և գեղեցիկ, որ վերջի վերջոյ անհնարին է լինում մի թել զրանել նոցա առակների լաբիրինթոսից դուրս պրծնելու, մինչդեռ իմ վկայութիւնը ճիշտ է և անսպթաք:

CCIII.

Եթէ մէկը կասկածում է խօսքերիս խիւղթիւնը, նորան վկայ կըբերեմ՝—պատմութիւն, աւանդութիւն, փատեր, պարբերական թերթեր, որոնց ճշմարտախօսութիւնը աներկբայ է և վաղուց գնահատուած, կատակերգութիւններ՝—հինգ արարուածով և օպերաներ՝—երեք: Կարծում եմ, այս ամենը շատ և շատ բաւական է մի մարդու համոզելու, բայց զլիսաւոր ապացոյցս, անշուշտ, լինելու է այն, որ ինքս անձամբ քանի մի Սեվիլլայիների հետ աշխատեա եմ եղել, ինչպէս ստատման ժուանին սանդարամեաը քաշեց:

CCIV.

Եթէ մի օր ես ստորանամ մինչև արձակ ոճը, անկասկած, ձեռնարկելու եմ «Բանաստեղծական պատուիրաններ», որոնք, անտարակցս, պիտի գերազանցեն այն ամենը, ինչ որ առաջ է գրած եղել: Ես շատ լաւ դիտեմ, ինչպէս պէտք է գրուածը ձօնացնել հաղար ու մէկ պարագաներով և առաջարկելու եմ ամենավսեմ խրատներ: Վերնագիրը պիտի լինի՝—«Լոնդին յաղագս մի շշոյ, կամ հրահանգ, ինչպէս իւրաքանչիւր բանաստեղծ կարող է լինել ինքն իւր Սրիստոտելը»:

Ահա և պատուիրաններս. «Դու հաւատ կ'ընծայես Միլաոնին, Պօպին, նաև Դրայդենին. դու չես պարծենալ ոչ Վորդսվորաի, ոչ Կոլմիջի, ոչ էլ Սութէի գրուածնե-րով, որովհետեւ առաջինը՝ խրթին է, երկրորդը՝ արե-ցողի նման, երրորդի զգացմունքը՝ շինծու. դժուարա-մատչելի է Կրաբբէն, Կամբելի «Նիպոկրէնը»՝ մի չոր ու ցամաք բան է. դու ոչինչ չես քաղի Սամուէլ Բոջերսից և մեղանշելու չես... Մուրի մուսայի դէմ»:

Դու նախանձ չես բերի ոչ Սութէյի Ապոդոնին, ոչ նորա Պեզասին, ոչ էլ այն ամենին, ինչ որ նորա գրչին է պատկանում. դու չես գործ ածիլ սուտ վկայութիւն, ինչ-պէս այդ անում է «Կապոյանների» կուսակցութիւնը (ես գոնեայ գիտեմ նոցանից մէկին, որ սիրում է այդ) կարճ ասած, դու կրդրես այն միայն, ինչ որ կը պատուիրեմ:

Ահա ձեզ օրինակ մի գօրեղ քննադատութեան և ես ձեզ պատուիրում եմ համբուրել «ուշիմ խելքի հար-ուածող աջը», կամ ծաղրել նորան ad libitum, թէպէտե վերջին դէպքում, զգոյշ եղէք, պարաններ, զգոյշ եղէք, եթէ ոչ...

Եթէ մի յանդուգն համարձակուի պնդել թէ՛ ներ-կայ պատմութիւնս անբարոյական է— յատուկ կրխնդրեմ նորան աղմուկ հանել միայն այն դէպքում, երբ հաստատ համոզուի, որ նա վերստորուած է. թող նա ինձ կարգաց երկրորդ անգամ և ապա տեսնենք կրկնելո՞ւ է, արդեօք, որ վիպասանութիւնս անբարոյական է, որովհետեւ նա զը-

ւարձալի է: Բայց ո՞վ է այն յանդուգնը. վերջապէս, իմ երկոտասաներորդ գրքում ես նորան ցոյց կը տամ այն սի-րելի վայրերը, ուր ընթանում են բոլոր չար մարդիկ:

Եւ վերջապէս, եթէ զարձեալ զանուելու են անձինք այնքան կոյր իրենց օգտի համար, որ կ'արհամարհեն այս նախերգանքը և մի չար խելքի մոլորեցուցիչ ազդեցու-թեան տակ հաւատ չեն ընծայիլ ոչ իմ փաստերիս, ոչ էլ իրենց աչքերին, բացականչելով որ նոքա «բարոյականու-թիւնս շինծու են գտնում», ես նոցա կ'ասեմ՝ «ստում են», եթէ հոգեւորականների դասից են նոքա և— «մոլոր-վում են», եթէ զինուորականներ կամ կրիտիկոսներ լինեն:

Սյգիմ ես սպասում եմ ընթերցողի ծափահարու-թիւններին և խնդրում եմ նորան զիրքս բարոյական հա-մարել. ես գիտեմ, ինչպէս պէտք է բարոյականութիւնը զուարճութեան հետ խառնել (ստամ հանող երեխային տալիս են մի անմխաս խաղալիք) և մի և նոյն ժամանակ ամենքը մաքներումը պիտի պինդ պահէք, որ ես ձգտում եմ վիպասանի դափնիքը քաղել: Վերջապէս, երկիւղ կը-րելով ճշմարտասէր ընթերցողի կասկածը շարժել փա-տերիս խիղութեան մասին, ես կաշառեցի փողով մեծ մօրս սիրած «Հանպէս Բրիտանիայի» ամսագիրը:

Նրատարակչին նամակի մէջ ես ուղարկեցի մի չնչին ընծայ և նա շտապեց իւր գոհութիւնը յայտնել փոխա-

դարձ փոստայով, խոստանալով ինձ մի նպաստաւոր յօդ-
ուած. բայց եթէ անիրաւը իւր խոստումը դրժի և,
բացասելով, որ նշանակած գումարի երեսը չէ տեսել, սկսի
ծաղրել իմ պարկեշտ Մուսաս և մեզրի տեղ մտղձ թա-
փել իւր ամսագրի թերթում, ինձ մնալու է միայն ամեն
տեղ կրկնել, որ նորա ձեռքը գիպել է արծաթիս:

CCXI.

Եւ ընդ հովանաւորութեամբ այս «Սուրբ Դաշնակցու-
թեան»¹ ես լիայոյս եմ ընթերցողի բարեմտութեան վերայ
և իրաւունք ունեմ անուշադիր թողնել գեղարուեստա-
կան և գիտական ժողովածուները—ամենօրեայ են նոքա,
ամսօրեայ, թէ եռամսեայ—մէկ է. նոյնպէս, ես խաղառ-
ցանկութիւն չունեմ նոցա աշխատակցելու, նամանաւանդ,
որ, ասում են, զո՛ւր է այդ փորձել, որովհետեւ Edinburgh
և Quarterly հանդէսները նահատակութեան են ենթար-
կում իրենց հակամիտներին:

CCXII.

Non ego hoc ferrem calida iuventa Consule Planco

ասել է ճորացիօտը, ես էլ կրկնում եմ. անցան վեց թէ
եօթ երջանիկ տարիներ, դեռ տառջ քան սկսել էի նա-
մակներ դրել Բրենտայի ափերից, երբ համաձայն էի այս
խօսքերի հետ. այո, այն ժամանակ, երբ երիտասարդ էի,
երբ հողիս վառ էր, իսկ Գէորգը—[թագաւոր, ես երբեք
չէի տանիլ ստոնասրտութեամբ «հանդէսներին» զրպար-
տանքներին:

CCXIII.

Իսկ այժմ երեսուն տարեկան հասակում—մազերս
սկսում են արդէն սպիտակել... (հետաքրքիր է իմանալ,

ի՞նչ կըլինի նոցա հետ, երբ քառասունս կըմանեմ. նորե-
րում մտածում էի կեղծ մազեր ապսպրել)... Սիրտս էլ
արդէն բաւականաչափ ծերացել է, մի խօսքով, ամառուայ
բոլոր ուժերս վասնելով—գարունքս դեռ չվերջացած, ես
չեմ զգում այլ ևս իմ մէջ զօրութիւն հարուածներին
գիմադրելու: Ես վասնել եմ կեանքս, դրամադուխտ և
նորա տոկոսները և դադարել եմ առաջուայ պէս կար-
ծել, որ հողիս անյաղթ է:

CCXIV.

Երբեք, այլեւ երբեք սիրտս չէ վայելելու այն թարմ
և բարերար ցողը, որի շնորհիւ ես քաղում էի շրջակայ
աշխարհից նորանոր և սքանչելի տպաւորութիւններ, ինչ-
պէս մեզուն իւր մեզըր ծաղիկներից է քաղում: Բայց
մի՞թէ ծաղիկները այժմ դադարել են բաշխել իրենց քաղցր
հիւթը. ոչ, երեւի, ես եմ այնքան մաշուած, որ էլ չեմ
զգում նոցա անուշահոտ բուրումը:

CCXV.

Վերջացաւ, ամենը վերջացաւ... ո, իմ սիրտ—ինձ
համար դու այլ ևս չես իմ միակ աշխարհը. կար ժամա-
նակ—միակ հարստութիւնս էիր և ամենը քո մէջ էր ամ-
փոփուած... իսկ այժմ, դու էլ չես կարող ոչ երջանկու-
թիւն սրբոգեւել, ոչ ցաւերիս աղբիւրը լինել. պատրանք,
մոլորութիւնք—անհեռացան առ միշտ. դու այժմ ան-
ըզգայ ես, թէև նոյնքան բարի ես մնացել և հրապուրիչ
ցնորքների փոխարէն ես ձեռք եմ բերել իմաստութեան
քանի մի հատիկներ... Աստուած գիտէ, ինչպէս եղաւ,
որ իմաստութիւնը ուղեղս իրեն բնականաբան ընտրեց...

CCXVI.

Սիրոյ ժամերը անցան, անդարձ հեռացան ինձանից. մնա՞ք բարեաւ—հրապոյրը օրիորդների, մնա՞ք բարեաւ—կախարդանք տիկիներն եւ, մանաւանդ, այրի կանանց.— էլ չեն կարող նոքա ինձ տանջել, ինչպէս տանջել են մինչեւ օրս: Մի խօսքով, այժմ ես ապրելու չեմ այնպէս, ինչպէս ապրած եմ առաջ. փոխադարձ սիրոյ յոյսը կորցրել եմ ամենեւին, իսկ Բորգօի գինին խտիւ ինձ արդելուած է: Դէհ, մնում է միայն զառամեալ մարդկանց թիրութիւններից մինը ընտրել. կարծեմ, ամենից յարմարը՝ ազահոլթիւնը կը լինի:

CCXVII.

Փառասիրութիւնը զլխաւոր կուռքս է եղել. և նա փշրուեց ազէտի և դուարձութիւնների սեղանի վերայ. այս երկու աստուածութիւնները թողել են իմ մէջ լոկ խորհրդածութիւններ, որոնք պարապ ժամանակս ինձ զբաղեցնում են: Այսօր ես ասում եմ, ինչպէս Բակօն վարդապետի պնդեցի զլուխը՝ «Ժամանակը գոյութիւն ունի, ունէր գոյութիւն և այլ ևս լինելու չէ»¹: Երիտասարդութիւնս մի դանձ էր, որ ես վաղօրօք վատնեցի... սիրտս յոգնել է սիրելուց, զլուխս—չափեր յօրինելուց:

CCXVIII.

Ի՞նչ է փառասիրութեան վերջը. —լցնել, կարելի է, անյայտ թերթերի մի քանի էջեր, և փառասէրը նման չէ

¹ Մի ճին աւանդութիւն Բակօն վարդապետի մասին ասում է թէ պղնձեայ զլուխը, որ նա ծուլեց և որին տուեց խօսելու շնորհք, բացազանչելով վերոյիշեալ խօսքերը ընկաւ պատուանդանից և կտոր կտոր եղաւ:

CCXIX.

այն մարդուն, որ քրանած և շնչասպառ ձգտում է հասնել բլրի կատարին, կարծես, ամպամած և աներևոյթ սարի կատարը նա լինէր: Ինչո՞ւ են մարդիկ դրում խօսում և քարոզում... ինչո՞ւ են հերոսները մէկ մէկուն խեղդում, ինչո՞ւ են բանաստեղծները (ինչպէս ասում են նոքա) զիշերուայ ճրագը «վատնում», ինչո՞ւ այդ ամենը, ինչո՞ւ մի անուն ստանալու, մի կոպիտ պատկերանկար և մի արձան աւելի ևս անշնորհ և այդ ամենը այն իսկ ժամանակ, երբ ինքն օրինակը դառնալու է փոշի և ոչ այլ ինչ:

Ի՞նչ են մարդկային յոյսերը. հին եգիպտոսի մի իշխան, Քէոպս անունով, առաջինը հրամայեց կառուցանել ամենամեծ բուրգը, կարծելով որ մի ահագին մահարձան բաւական է լինելու, որ նորա յիշատակը մնայ անմոռաց, իսկ մարմինը—անգնաս:

Մի օր, մի ուղեւոր քրքրելով բուրգի մէջ՝ վայր ձգեց դադաղել խուփը... ուրիշ ի՞նչ մահարձան կարող է պահպանել մեր տպագայիս վերայ դրած յոյսը, եթէ Քէոպսից փոշին էլ չմնաց:

CCXX.

Իսկ ես, ունենալով մի առանձին սէր և ճաշակ դէպի իմաստասիրութիւն, ես յաճախ կրկնում եմ, ափսոս, որ ամենը ստեղծած է մեռնելու համար և մարդս խոտ է, ոչ այլ ինչ, որին մի օր հնձելու է մահուան մանդաղը:

«Դու բաւականաչափ ուրախ անցուցիր երիտասարդ օրերդ և եթէ հնար լինէր նորից սկսել կեանքդ... հաւատացիր, նոյնը կ'անէիր: Ուրեմն, դո՛ւ հղիւր քո ասագից, որ կարող էր լինել աւելի ևս չարագուշակ, կարգա՛ Սաստուծաշունչը և քսակիդ հոգա՛»:

Իսկ այժմ, սիրելի ընթերցող և դու, գիրքս գնող (որ տուելի ևս սիրելի ևս սրտիս), այժմ բանաստեղծը (այսինքն ես) կամենում է, Ձերդ թոյլափութեամբ, ձեռնարկ սեղմել յարդանաց հաւատարմքը և հրաժեշտը տալով: Մենք կրթենուենք, անշուշտ, եթէ միայն հաւանենք միմեանց... հակառակ դեպքում՝ ձեզ թողնելու չեմ անհամբերութիւնից տանջուելու, այս օրինակը այնքան էլ մեծ չէ, որ ձեզ ձանձրացնի... երջանիկ կըլինէիք, եթէ բոլոր հեղինակները օրինակիս հետեւէին:

«Գնա՛, փգբրիկ գրքոյի, հեռացի՛ր իմ առանձնութիւնից, յանձնում եմ քեզ ալիքներին, կտտարի՛ր շաւիղդ և եթէ, ինչպէս համոզուած եմ, զալուստդ աջող է, աշխարհը քեզ մոռանալու չէ երկար տարիներ»:—Եթէ Սուրբէյին կարգում են, իսկ Վորդսվորտին — հասկանում, կարող եմ ինձ արգելել փառախնդիր լինելու... Վերջիշեալ չորս տողերը Սուրբէյից են քաղած. ի սէր Աստուծոյ, սիրելի ընթերցող, չկարծես, որ նոքա ինձ են պատկանում:

ՎԵՐՋ ԱՌԱՋԻՆ ԵՐԳԻ:

ՆՈՒԷՐԻ ԾԱՆՕԹՈՒԹ ԻՆՆԵՐԸ.

- I. ա. Թորի—պահանջական կուսակցութեան անդամ.
 ք. Lakistes—լճականներ. այդպէս կոչվում էին այն բանաստեղծները, որոնք իրանց երկերում նկարագրում էին գլխաւորապէս մեռած բնութիւնը—Շոտլանդիայի լճերը և սարերը.—Սուրբէյը, Վորդսվորտը և Գոլբիջը այդ ուղղութեան գլխաւոր ներկայացուցիչներ էին.
 V. Կեսվիկ—Սուրբէյի սովորական բնակութեան տեղը.
 VI. Կաստլի—տխրահոգ աղետական գործիչ.
 XV. Եւտրոպիոս—Սրկադիոս կայսեր ներքինին, որ մեծ դեր էր խաղում պետական գործերում.
 XVII. Հիպոլիտ և Դեղին գոյները՝ Վիգերի (առաջագէմ կուսակցութեան) գոյները:

Վ Ր Ի Պ Ա Կ Ն Ե Ր.

Տպած է.

Պէտք է կարդալ.

Նուէր. XIII.	աշխատանք	աշխատանքի
Երգ ա. II.	հնադարեան	հնադարեայ
	Բանկի	Բանկօի
XII.	կտաներից	կտանրից
XVII.	նոցա	նորա
XXX.	մեղաւոր չէ, ոչ պա- տասխանատու	մեղաւոր չէ, ոչ էլ պա- տասխանատու.
XLII	տունի ծանօթութիւնը	վերաբերվում է XLV տունին:
LXIV.	բարոյական է,	բարոյական է.

1015
20m

20m 94

652

2013

